UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Viktorie Varvařovská

Pardubické válcové mlýny Bratři Winternitzové

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29. června 2018 Viktorie Varvařovská

Bibliografická citace

Pardubické válcové mlýny Bratři Winternitzové: Bakalářská práce / Viktorie Varvařovská; vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc. -- Praha, 2018. -- 82 s.

Anotace

Studentka zpracuje monografickou studii o automatických mlýnech bratří Winternitzů v Pardubicích. Předmět své studie nejprve stručně zasadí do kontextu vývoje industriální architektury u nás a v rámci kritického vyrovnání s dosavadní literaturou ukáže, jaké místo má tento segment dějin architektury v její historiografii. Souhrnně exponuje význam Josefa Gočára v české architektuře 20. století. Vznik automatických mlýnů zasadí do kontextu modernizace města. Samotnou stavbu v její prvotní podobě podrobí důkladné formální analýze a charakterizuje ji stylově. V následující kapitole pak bude sledovat její další stavební vývoj. Studie vyústí v analýzu problematiky památkové ochrany industriální architektury po ztrátě původní funkce, vztahu průmyslového a architektonického dědictví a možností revitalizace na příkladu předmětu práce.

Klíčová slova

Josef Gočár, Pardubice, industriální architektura, architektura 20. století, mlýny, Pardubické válcové mlýny Bratři Winternitzové

Abstract

The student will write a monographic study about the automated mills of the Winternitz brothers in Pardubice. The subject of the study will be briefly considered in the context of general development of industrial architecture in the Czech lands. The author of the thesis will then explain the importance of the architect Josef Gocar regarding the Czech architecture of the 20th century. Origins of the automated mills will be put into a connection with a modernization of the city. The building itself in its primal form will be described in a thorough formal analysis and the style of the building will be characterized as well. Further development of the site will be watched in the next chapter. The study will then result into an analysis of the problem of a historic preservation concerning industrial architecture after it loses its original function, as well as the relationship between industrial and architectural heritage and the possibility of its

revitalization.

Key Words

Josef Gocar, Pardubice, industrial architecture, architecture of the 20th century, mills, Roller mills of the Winternitz brothers in Pardubice

Počet znaků (včetně mezer): 74 036

Poděkování

V první řadě děkuji PhDr. Vladimíru Czumalovi, CSc. nejen za cenné rady v průběhu psaní mé bakalářské práce, ale také za prohlubování mého vztahu k architektuře během přednášek a semináře. Můj velký dík patří rovněž Šárce Zahálkové ze sdružení Offcity, která mě velmi ochotně provedla vnitřními prostory mlýnů a umožnila mi tak zcela nové spojení s tématem mé bakalářské práce. Ta by se neobešla ani bez Kateřiny Siglové z Východočeského muzea v Pardubicích, neboť mi poskytla dobové fotografie, mapy a pohlednice s vyobrazením mlýnů spolu s další informacemi k bádání, za což jsem jí upřímně vděčná. Na závěr bych chtěla poděkovat Vojtěchu Havlíčkovi za trpělivé pořizování a následné zpracování fotografií exteriéru budov mlýnů.

Obsah

Úvod 7

Kritické zhodnocení literatury 8

Josef Gočár 9
- **Život** 9
- **Dílo** 11

Pardubické válcové mlýny Bratři Winternitzové 17
- **Okolnosti vzniku** 17
- **První stavební fáze** 18
- **Provozní determinanty** 20

Stavební vývoj 22
- **Rozšíření v r. 1916** 22
- **Obnova po požáru v r. 1919** 22
- **Vývoj po r. 1921** 24

Ukončení činnosti a současný stav 26
- **Památková ochrana** 26
- **Revitalizace** 28

Závěr 36

Obrazová příloha 38

Seznam vyobrazení 67

Seznam užitých pramenů a literatury 69

Úvod

Zájem o industriální architekturu lze zejména v České republice považovat za nové téma. Odborná literatura se mu začala více věnovat až s nástupem 21. století, kdy při Českém vysokém učení technickém v Praze vzniklo Výzkumné centrum průmyslového dědictví. Tomuto centru přikládám velký význam v oblasti rozvoje tématu industriální architektury a problematiky s ním spojené. Podílelo se na něm nejen vydáváním odborných publikací a řešením výzkumných projektů, ale také pořádáním programu pro studenty architektury a širokou veřejnost. Tím téma lidem zpřístupnilo a umožnilo jeho další vývoj.

Ve své bakalářské práci se budu věnovat problematice revitalizace industriální architektury na příkladu pardubických válcových mlýnů Bratři Winternitzové. Stavba navržena Josefem Gočárem v roce 1910 po více než sto letech ukončila svou činnost a od roku 2012 se pro ni hledal nový majitel, který by měl jasnou vizi na její další využití. V roce 2014 byly navíc mlýny prohlášeny za národní kulturní památku, což mohlo plány na revitalizaci zkomplikovat. Po dlouhém období, kdy se město nemohlo rozhodnout, zda chce areál mlýnů odkoupit, ho nakonec v březnu roku 2016 získal architekt Lukáš Smetana. Na jaře letošního roku byl potvrzen záměr radnice část mlýnů pronajmout a zřídit v ní vzdělávací centrum, společně se záměrem kraje do památkově chráněné stavby přenést sbírky Východočeské galerie.

První část práce bude věnována architektu Josefu Gočárovi, neboť hraje významnou roli ve vývoji české moderní architektury. Krátce pojedná o jednotlivých obdobích jeho tvorby a představí její východiska. Následující část vysvětlí okolnosti vzniku mlýnů Bratři Winternitzové a pomocí důkladné formální analýzy přiblíží podobu stavby v období první stavební fáze. Prostřednictvím popisu současného stavu vybavení vnitřního prostoru v kombinaci se seznámením se s historií československého mlynářství bude objasněn technický provoz. Poté bude znovu metodou formální analýzy dobových fotografií podrobně popsán stavební vývoj areálu až do konce 20. století. Závěrečná část práce se zaměří na problematiku revitalizace chátrajících industriálních staveb na našem území a poskytne vhled do aktuální situace spojené s novým využitím areálu. Cílem práce je monografické zpracování mlýnů Bratři Winternitzové a otevření otázky vhodného přístupu k revitalizaci našeho industriálního dědictví.

Kritické zhodnocení literatury

Z publikací vydaných k životu a tvorbě Josefa Gočára se jako první nabízí využít studii Marie Benešové z roku 1958,[1] v níž je zachycen vývoj Gočárovy architektonické tvorby, nicméně pardubické mlýny v ní zmíněny nejsou. Nedostatečné zasazení jednotlivých projektů do časové osy si lze vynahradit doplněním podle kapitoly *Životopisná data* v monografii Zdeňka Lukeše z roku 2010.[2] K ní je však nutné přistupovat opatrně a daná data ověřovat, neboť hned na začátku je chybně uvedený den narození.

Jak již bylo v úvodu naznačeno, téma industriální architektury je v České republice poměrně nové a tedy ještě ne kompletně zpracované. Byla také zmíněna činnost Výzkumného centra průmyslového dědictví při Českém vysokém učení technickém v Praze, které se zasloužilo o vydání podstatné části odborných publikací k tomuto tématu. Nejdůležitější tak pro mě byl centrem vydaný sborník *Mlýny Bratří Winternitzů* vydaný v roce 2013,[3] neboť posloužil jako užitečná osnova. Navíc se jedná o jedinou monografii vydanou k této stavbě. K jejímu zasazení do kontextu jsem poté shledala nápomocným zejména sešit zabývající se pardubickými řekami, mlýny a mosty vydaný Klubem přátel Pardubicka v roce 2015,[4] sborník *Průmyslové dědictví*[5] a katalog *Industriální stopy,*[6] oba vydané Výzkumným centrem průmyslového dědictví ČVUT v Praze. Historii tehdejšího mlynářství a pochopení jeho technologií pak umožňují odborné statě z knihy *Československé mlynářství* vydané roku 1936.[7]

Ucelený přehled o české industriální architektuře poskytuje rozsáhlý soubor publikací *Industriální topografie*, který byl zpracován i elektronicky[8] a lze z něj čerpat

---

[1] Marie BENEŠOVÁ: Josef Gočár. Praha 1958.
[2] Zdeněk LUKEŠ: Životopisná data. In: Zdeněk LUKEŠ (ed.): Josef Gočár. Praha 2010, 362–383.
[3] Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny Bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013.
[4] Josef HRSTKA / Jan ŘEHÁČEK: Pardubické městské řeky, mlýny a mosty (=AB-Zet Pardubicka, 57. sešit). Pardubice 2015.
[5] Benjamin FRAGNER (ed.): Průmyslové dědictví. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Praha 2008.
[6] Benjamin FRAGNER / Alena HANZLOVÁ (eds.): Industriální stopy. Architektura konverzí průmyslového dědictví v České republice 2000–2005. Praha 2005.
[7] Václav SLOUP: Československé mlynářství. Praha 1936.
[8] http://www.industrialnitopografie.cz/index2.php, vyhledáno 28. 6. 2018.

informace o provedených revitalizacích. Další zprávy o aktuálním dění je možné hledat na internetovém portálu *Archiweb*.[9]

Josef Gočár

Život

Josef Gočár se narodil 13. března 1880[10] v Semíně u Přelouče sládkovi tamního pivovaru Aloisovi Gočárovi a jeho ženě Anně.[11] V roce 1891 se rodina přestěhovala za prací do Bohdanče, Josef tedy opustil semínskou obecnou školu a v roce 1892 zahájil studium na pardubické reálce.[12] Poté se dle přání svého otce začal učit zlatnictví, nicméně na popud řídícího učitele Karla Pešky jej rodiče poslali na předškolní praxi do Prahy.[13] Tu začal v roce 1897 u architekta Václava Roštlapila a Josefa Podhajského.[14] O rok později nastoupil na Vyšší státní průmyslovou školu stavební v Praze, kterou absolvoval v roce 1902.[15] Velmi se chtěl stát žákem v ateliéru Jana Kotěry na Uměleckoprůmyslové škole v Praze, což se mu v roce 1903 podařilo.[16] Roku 1904 pak vypracoval návrh hrobky na bohdanečském hřbitově, jenž je považován za jeho první samostatnou práci.[17]

O životě a architektonickém díle Josefa Gočára nelze hovořit bez připomenutí Jana Kotěry, neboť jím byl v počátcích své vlastní tvorby znatelně ovlivněn.[18] Jan Kotěra přišel do Prahy v roce 1890, kde se při své praxi seznámil s inženýrem Freynem a baronem Mladotou ze Solopysk, díky nimž mu bylo umožněno od roku 1894 studovat u Otty Wagnera na vídeňské Akademii výtvarných umění.[19] Právě Wagnerova škola hrála významnou roli v Kotěrově pojetí moderní architektury, které s sebou přinesl zpět do Prahy.

---

[9] https://www.archiweb.cz, vyhledáno 28. 6. 2018.
[10] BENEŠOVÁ 1958, 46.
[11] LUKEŠ 2010, 362.
[12] LUKEŠ 2010, 362.
[13] BENEŠOVÁ 1958, 46.
[14] LUKEŠ 2010, 362.
[15] LUKEŠ 2010, 362.
[16] LUKEŠ 2010, 362.
[17] LUKEŠ 2010, 362.
[18] BENEŠOVÁ 1958, 5.
[19] Vladimír ŠLAPETA: Architekt Jan Kotěra. In: Vladimír ŠLAPETA (ed.): Jan Kotěra 1871–1923. Zakladatel moderní české architektury. Praha 2001, 11.

Rok 1905 byl pro Josefa Gočára poměrně bohatý. V rámci své první studijní cesty navštívil Belgii, Holandsko a Francii. Na druhou studijní cestu se vydal ještě ten samý rok a tentokrát do Německa.[20] Tentýž rok vstoupil do SVU Mánes (jemuž mezi lety 1931 a 1938 předsedal[21]) a do Klubu Za starou Prahu.[22] Po absolvování Uměleckoprůmyslové školy nastoupil na pozici vedoucího architekta v soukromém ateliéru Jana Kotěry a byl zde zaměstnán až do roku 1908, kdy zakládá ateliér vlastní.[23]

Byl mezi těmi, kteří v roce 1911 vystoupili z SVU Mánes a spoluzaložili Skupinu výtvarných umělců. Té byl Gočár do roku 1912 předsedou.[24] Společně vystupovali na podporu kubismu a působili v Artělu,[25] což bylo české sdružení produkující kvalitní užité umění (např. nádobí, ale i hračky) ve snaze zvýšit úroveň uměleckého cítění nejširší veřejnosti.[26] Začali vydávat časopis Umělecký měsíčník, na němž se podílel i jeho přítel Pavel Janák (např. zde uveřejnil svou studii a programovou stať kubismu „Hranol a Pyramida“).[27] S ním pak v roce 1912, inspirován Wiener-Werkstätte, založil Pražské umělecké dílny.[28] V červnu téhož roku se oženil s Marií Chladovou a o rok později se jim narodil syn Jiří, jenž se po vzoru svého otce rovněž věnoval architektuře.[29] V roce 1917 narukoval do jižního Tyrolska a k architektonické tvorbě se vrátil až na podzim roku 1919.[30]

V roce 1924[31] nastoupil Gočár na místo Jana Kotěry na Akademii výtvarných umění v Praze a působil zde jako profesor až do roku 1939.[32] Mezi lety 1928 a 1932 dokonce zastával funkci rektora.[33] Roku 1927 se stal členem významných institucí jako

[20] LUKEŠ 2010, 362.
[21] LUKEŠ 2010, 366.
[22] LUKEŠ 2010, 362.
[23] BENEŠOVÁ 1958, 46.
[24] BENEŠOVÁ 1958, 46.
[25] Jiří FRONEK: Artěl „... jehož historie jest historií odvahy a průkopnictví“. In: Jiří FRONEK (ed.): Artěl. Umění pro všední den 1908–1935. Praha 2009, 20.
[26] Vojtěch LAHODA: Smetanovo nábřeží 6/995, Praha 1 – Staré Město. Atelier pro výtvarnou práci Artěl. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 162.
[27] Pavel JANÁK: Hranol a pyramida. In: Umělecký měsíčník I. 1912, 162–170.
[28] BENEŠOVÁ 1958, 12.
[29] LUKEŠ 2010, 363.
[30] LUKEŠ 2010, 364.
[31] LUKEŠ 2010, 364.
[32] LUKEŠ 2010, 367.
[33] BENEŠOVÁ 1958, 46.

je Česká akademie věd a umění, Ústav pro stavbu měst při Masarykově akademii práce a Královský institut britských architektů.[34] Po válce také předsedal Svazu československého díla. Zemřel 10. září 1945 v Jičíně a byl pohřben na vyšehradském Slavíně v Praze.[35]

Josef Gočár je osobností neodmyslitelně spjatou s vrcholem české moderní architektury, což dokládá nejen řada významných ocenění, která mu byla udělena ať už za jeho života, nebo in memoriam. V roce 1925 získal za Československý pavilon na výstavě dekorativních umění v Paříži Velkou cenu, o rok později mu pak byl udělen řád francouzské Čestné legie[36] a roku 1934 obdržel Katzovu cenu[37]. Padesát let po jeho smrti byl oceněn Zlatou pamětní medailí Akademie výtvarných umění v Praze.[38]

Dílo

Když Josef Gočár založil v roce 1908 vlastní ateliér a osamostatnil se jakožto architekt, jeho první realizované stavby souvisely s Hradcem Králové.[39] Je nezbytné uvést zdejší schodiště u kostela Nanebevzetí Panny Marie, při jehož návrhu se musel Gočár vypořádat s nelehkým úkolem. Bylo potřeba spojit části města ve značně odlišných výškových úrovních a propojit tak tehdejší Žižkovo náměstí a třídu Komenského[40]. Zároveň zde zbylo prázdné místo po demolici vodní věže Kropáčky, jenž Gočár vyplnil subtilní zdí členěnou velmi úzkými pilastry a velkým betonovým obloukem. Stavbu dokázal pojmout jako skutečně výtvarné dílo, které je přes svou monumentalitu pokorně zasazeno do blízkosti přilehlé sakrální stavby. Ze stejného období také pochází dodnes šokující návrh na dostavbu Staroměstské radnice ze třetí soutěže v roce 1909[41], které se zúčastnil mj. i Pavel Janák a Antonín Wiehl (jehož návrh zvítězil)[42]. Gočárův návrh sestával z obrovské konstrukce připomínající stupňovitou pyramidu tyčící se do výšky kostela Matky Boží před Týnem na protější straně

[34] LUKEŠ 2010, 366.
[35] BENEŠOVÁ 1958, 46.
[36] BENEŠOVÁ 1958, 46.
[37] LUKEŠ 2010, 366.
[38] LUKEŠ 2010, 367.
[39] BENEŠOVÁ 1958, 7.
[40] Dnešní Velké náměstí a Komenského ulici
[41] Rostislav ŠVÁCHA: Josef Gočár. In: Jaroslav ANDĚL (ed.): Český kubismus 1909–1925. Malířství, sochařství, architektura, design. Praha 2006, 222.
[42] Rostislav ŠVÁCHA: Staroměstské náměstí, Praha 1 – Staré Město. Projekty dostavby Staroměstské radnice z roku 1909. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 170.

Staroměstského náměstí.[43] V roce 1910 byl pak podle jeho návrhu realizován Wenkeův obchodní dům v nedaleké Jaroměři.[44] Pozornost si tato stavba zaslouží pro své novátorské průčelí, jehož vzhled byl podmíněn užitým konstrukčním řešením. To sestává z železobetonových sloupů a desek, vnitřní prostory tedy nemusely být rozděleny dalšími zdmi a umožňují tak variabilní uspořádání nejrůznějšího vybavení.[45] S užitím této konstrukce rovněž souvisí uplatnění pásu rozměrných oken v prvním patře, kterým už Gočár velmi progresivně nakročil směrem k funkcionalismu. Tento impuls však přišel ze strany objednavatele, Josefa Wenkeho, neboť měl už od počátku jasný záměr v tomto okně vystavovat sortiment svého obchodního domu.[46]

V roce 1911 se na Gočára obrátil pražský obchodník František Josef Herbst s objednávkou na Dům U Černé Matky Boží (dostavěn v roce 1912), jenž je neomylně Gočárovou nejznámější stavbou.[47] Projekt tohoto obchodního domu stojícího na rohu ulic Celetná a Ovocný trh musel respektovat okolní historickou zástavbu, což bylo v návrzích vyřešeno velmi citlivě a zároveň tak, aby už stavba vykazovala kvality nového slohu.[48] Znovu zde bylo užito železobetonové konstrukce, aby došlo k odlehčení volného vnitřního prostoru a mohla se prolomit velká okna, podobně jako u Wenkeho obchodního domu v Jaroměři. V parteru jsou rozměrné výlohy s tmavým orámováním, které je přerušeno kubistickým vstupním portálem. Veškeré okenní otvory jsou ploché, jen pro okna prvního a druhého patra byl zvolen typ tzv. „bay windows“. V prvním patře dodnes funguje kavárna vybavená dobovým nábytkem a doplňky. Cihlově natřené průčelí se ve své střední ose mírně láme směrem do ulice, což se projevuje zejména při pohledu na korunní římsu. Nad ní se tyčí mohutná mansardová střecha s kubistickými vikýři. Soška madony, podle níž je dům pojmenován, je umístěna v úrovni prvního patra na rohovém podstavci směrem do ulice Celetná. Mezi lety 1912 a 1913 architekt dále vyprojektoval lázeňský dům v Bohdanči.[49] Zaměřil se

---

[43] BENEŠOVÁ 1958, 10.
[44] LUKEŠ 2010, 363.
[45] https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-instituce/zpravy/23235-w, vyhledáno 6. 5. 2018.
[46] Pavel PANOCH: Mezi tradicí a novátorstvím. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 41.
[47] Rostislav ŠVÁCHA: Celetná 32/568, Ovocný trh 19/569, Praha 1 – Staré Město. Josef Gočár, obchodní dům U Černé Matky Boží, 1912. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 27.
[48] ŠVÁCHA 2006, 222.
[49] ŠVÁCHA 2006, 226.

v něm na horizontálu a symetrické uspořádání, neboť společně dovolují vytvořit jednoduchý a přehledný půdorys. Průčelí dominuje střední polygonální rizalit s terasou, nad níž se nachází rozeklaný štít (na jehož podobu reaguje štít později přistavěného druhého patra). Dalším podstatným projevem kubismu jsou lomená okna v přízemí vyvedená do prostoru a složená ze dvou zrcadlově otočených kosodélníků s jemným geometrickým ornamentem v tabulích. Poslední realizací z Gočárova čistě kubistického období je Bauerův rodinný dům v Libodřicích u Kolína z roku 1913.[50] Průčelí této stavby je dramaticky členěno třemi polygonálními rizality a hvězdicovitou dekorací okolo oken a dveří.[51]

Další etapa architektovy tvorby začíná po návratu z vojny, kdy se věnuje soutěžním návrhům na rodinné domky v pražských Strašnicích (společně s Pavlem Janákem a Františkem Zavadilem), návrhu provizorního výstavního pavilonu SVU Mánes a návrhu tří dřevěných staveb pro státní občanské letiště v Praze–Kbelích.[52] Všechny uvedené projekty mají společné provedení v tzv. národním slohu,[53] které zřejmě odpozoroval z tehdejší Janákovy práce.[54] Takové provedení v sobě spojuje domácí lidovou tradici a reprezentaci nově založené republiky.[55] Jakousi manifestační stavbou tohoto slohu se stala budova banky Československých legií v Praze, v níž Gočár konečně nalezl možnost uplatnit tento sloh v kameni a navíc v centru města. Stavba Legiobanky probíhala od roku 1921 do roku 1923.[56] Pětiosé průčelí stavby je sestaveno z jasně kolorovaných prvků — oblouků, půlválců a kvadratických rámců. Výrazný parter je členěn pomocí dekoru z kontrastujícího červeného a bílého mramoru. V úrovni prvního patra se uplatňují čtyři hmotné kvádry s reliéfy od Jana Štursy, nad nimiž probíhá souvislý vlys Otto Gutfreunda a nápadně předstupuje před řadu oken v prvním patře. Okna typu „bay windows“ od sebe oddělují půlválce a člení tak průčelí vertikálně. Obloučky nad okny mohou vytvářet dojem, že se jedná o půlkruhová okna

[50] ŠVÁCHA 2006, 226.
[51] ŠVÁCHA 2006, 229.
[52] BENEŠOVÁ 1958, 14.
[53] Národní sloh také bývá nazýván jako rondokubismus, obloučkový dekorativismus či styl Legiobanky.
[54] ŠVÁCHA 2006, 230.
[55] Jakub BACÍK / Dita DVOŘÁKOVÁ: Osobnosti mlýnů. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 50.
[56] Rostislav ŠVÁCHA: Na Poříčí 24/1046, Praha 1 – Nové Město. Josef Gočár, banka Československých legií, 1921–1923. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 98.

nebo mohou svádět k asociaci s barokními okny zakončenými segmentovým frontonem. Horizontální členění je řešeno velmi výraznou korunní římsou podchycenou znovu užitými motivy obloučků a půlválců. Ta nese neméně dekorativně pojatou mansardovou střechu o jedné řadě oken rámovaných oblými útvary. Vzhledem k robustní plastické ornamentice a zvolenému typu střechy působí budova bohatým, ale těžkopádným dojmem. V roce jejího dokončení začíná výstavba koželužské školy v Hradci Králové, která již svým členěním a cihlovou fasádou předznamenává další vývoj Gočárovy architektonické tvorby.[57]

Během školní exkurze do Holandska v květnu 1924[58] se Gočár blíže setkává s tamní architekturou a pomalu se pod jejím vlivem začíná ve své tvorbě uchylovat ke střízlivějším formám.[59] Kromě koželužské školy v tomto duchu vypracoval i návrh Domu zemědělské osvěty v Praze na Vinohradech, jehož fasáda z režného zdiva je členěna odlišnou barevností užitých materiálů a lizénovými rámci. Tentýž rok zvítězil v soutěži na regulaci Jungmannovy třídy v Hradci Králové a započíná tak dlouhodobou spolupráci s tímto městem.[60] V následujících letech navrhl úpravu tehdejšího Husova náměstí (dnešního Masarykova), Pražského předměstí a okolí nádraží a regulaci Eliščina nábřeží, Ulrichova náměstí a školního areálu.[61] Na zdejší budově gymnázia lze opět spatřit již zmiňované poznatky získané během cesty do Holandska. Kontrastu červené a šedé neomítnuté zdi zde využívá už mnohem zřetelněji než při návrhu pražského Domu zemědělské osvěty. Cihlovou fasádu člení šedým soklem, souběžnými nadokenními a podokenními římsami a nápadnější korunní římsou. Průčelí se rozevírá směrem k Tylovu nábřeží a je akcentováno bronzovou sochou umístěnou na vysokém podstavci před hlavním vchodem.

Mateřská školka v Hradci Králové dokončená roku 1928 sice není stavba ohromných rozměrů, přesto v Gočárově tvorbě představuje velmi důležitý okamžik.[62] Už o ní můžeme uvažovat jako o jedné z prvních konstruktivistických staveb tohoto architekta, především pro její subtilní skelet, čisté bílé omítnutí, půlkruhový ochoz a

[57] BENEŠOVÁ 1958, 23.
[58] BENEŠOVÁ 1958, 52.
[59] BENEŠOVÁ 1958, 16.
[60] BENEŠOVÁ 1958, 17.
[61] BENEŠOVÁ 1958, 18.
[62] Pavel ŠOPÁK: Josef Gočár. In: Hana ROUSOVÁ (ed.): Vademecum. Moderní umění v Čechách a na Moravě 1890–1938. Praha 2002, 110.

důkladně promyšlenou symetrickou dispozici zohledňující funkci dané budovy.[63] Ve stejném období byl navržen královéhradecký komplex Ambrožova sboru. Stavbě na atypickém půdorysu rovnoramenného trojúhelníku se zaoblenými rohy a mírně lomenou základnou dominuje hranolová zvonice. Hlavní loď kostela s obloukovým východním závěrem osvětluje šest kulatých oken, která společně s bílou a minimalisticky členěnou fasádou připomínají skutečnou loď. Další realizací z této doby je budova ředitelství Československých státních drah navržená roku 1928 a nacházející se na jižní straně Ulrichova náměstí.[64] Na konci 20. let pak Gočár ve spojitosti s výstavbou kostela sv. Václava v pražských Vršovicích řešil otázku provedení liturgického prostoru v tendencích moderní architektury. Do kostela se vstupuje po širokém krytém schodišti, z jehož středu jako by vybíhala hranolová věž členěná pásem skleněných tvárnic. Vynáší další menší hranol s hodinami, nad nímž se tyčí jednoduchý kříž. Hmota stavby se od vchodu stupňuje směrem do svahu a je ukončena proskleným obloukovým východním závěrem. Architekt v návrhu této stavby užil několik optických klamů k nenápadné dramatizaci hlavního oltáře, přičemž vzal v potaz i přirozené světlo pronikající do prostoru hlavní lodě a kněžiště.[65] Díky jednoduché, čisté formě a Gočárově pokornému přístupu k architektuře vršovický kostel působí duchovně v tom nejlepším slova smyslu. Mezitím se věnoval návrhům několika kancelářských budov[66] a potýkal se s komplikovanou spoluprací při projektování Státní galerie. Jeho ateliér se dále účastnil architektonických soutěží vypsaných například na francouzské školy v pražských Dejvicích nebo na sanatorium ve Vyšných Hágách. Projekt Okresních a finančních úřadů v Hradci Králové z první poloviny 30. let je jeho poslední větší realizací.[67]

Krátce poté, co ve Stuttgartu, Vratislavi a Brně proběhly výstavy moderní bytové architektury, se Svaz československého díla (v čele s Pavlem Janákem) rozhodl nezůstat pozadu a uspořádal podobnou událost i v Praze. Na podzim roku 1932 se tak k nahlédnutí otevřela kolonie funkcionalistických vil v pražských Dejvicích s názvem Osada Baba. Podílelo se na ní několik významných architektů a umělců, například

[63] BENEŠOVÁ 1958, 26.
[64] LUKEŠ 2010, 366.
[65] BENEŠOVÁ 1958, 31.
[66] V Praze se jednalo mimo jiné o návrhy na pojišťovnu Fénix na Václavském náměstí a banku Union v ulici Na Příkopech.
[67] BENEŠOVÁ 1958, 31.

Pavel Janák, Ladislav Žák, Hana Kučerová-Záveská, Antonín Heythum a Josef Gočár.[68] Jeho pěti projektům pro výstavbu této kolonie předcházela ještě Strnadova vila v pražské Bubenči z roku 1926 a o dva roky mladší Sochorova vila ve Dvoře Králové, mohl tak k tomuto novému úkolu přistoupit s jistou dávkou zkušeností v oblasti moderní bytové architektury.[69] První Gočárovou realizovanou stavbou na Babě, která se jako jediná stala součástí výstavy, byl rodinný dům Václava Mauleho a jeho ženy z roku 1932.[70] O rok později byl pak podle jeho návrhu postaven dům pro Karla Kytlicu,[71] v roce 1934 dům pro Julia Glüklicha[72] a v roce 1936 dům pro Stanislava Mojžíše-Loma a manželku.[73] Veškeré domy na výstavě byly navrženy tak, aby pak byly reálně a pohodlně obyvatelné. Nahlíželo se na ně jako na sjednocený celek, který byl uspořádán logicky a úsporně a zároveň způsobem, který měl obyvatelům zajistit pocit soukromí. Důraz byl rovněž kladen na hygienickou stránku moderního bydlení a příjemný okolní prostor (např. zahrady).[74]

Josef Gočár nevynikal pouze jako architekt, ale i jako návrhář kubistického nábytku a doplňků, neboť tento sloh v Čechách skutečně pronikal do všech sfér výtvarného umění i každodenního života. Významnou činnost tak vykonávalo sdružení Artěl[75] a v předchozí kapitole zmiňované Pražské umělecké dílny, na jejichž produkci kubistického vybavení se podílel mimo Gočára a Janáka i Josef Chochol, Odolen Grégr, František Kysela, Zdeněk Kratochvíl a Vincenc Beneš. Společně vytvářeli celé interiéry od kávových servisů, přes pohovky až po výmalbu stěn, proto není divu, že v Pražských uměleckých dílnách vznikl nejvyšší počet kubistického vybavení.[76] Josef Gočár pro ně vytvořil například nábytek a osvětlení prezentované na výstavě Werkbund v Kolíně nad Rýnem, trojramenný lustr složený z podlouhlých trojúhelníků, masivní, ale křehce působící psací stůl z jilmu, nebo kredenc z červeně mořeného dubu s vrchní prosklenou částí.

---

[68] Výstava Osady Baba. In: Lidové noviny 40, 1932, 8.
[69] BENEŠOVÁ 1958, 32.
[70] Stephan TEMPL: Baba. Osada Svazu čs. díla Praha. Praha 2000, 163.
[71] TEMPL 2000, 159.
[72] TEMPL 2000, 111.
[73] TEMPL 2000, 113.
[74] Pavel JANÁK: Výstava bydlení osada Baba v Praze. In: Lidové noviny 38, 1930, 11.
[75] Manifest v roce 1908 podepsali Vratislav Hugo Brunner, Jaroslav Benda, Alois Dyk, Pavel Janák, Helena Johnová, Jan Konůpek, Marie Teinitzerová a Otakar Vondráček; LAHODA 2004, 162.
[76] Karel SRP: Veleslavínova 3/59, Praha 1 – Staré Město. Pražské umělecké dílny. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 200.

Byť jen z tohoto krátkého přehledu Gočárovy tvorby je zřejmé, že se jednalo o velmi všestranně zaměřeného architekta-návrháře, jehož dílo drželo krok s dobovými tendencemi a posouvalo je dál. V jeho návrzích se projevuje jistá dávka citu a respektu jak k dané stavbě, tak k lidem, kteří ji budou užívat.

Pardubické válcové mlýny Bratři Winternitzové

Okolnosti vzniku

Pardubické válcové mlýny Bratři Winternitzové stojí na rohu ulic Na Ležánkách a Mezi mosty v Bílém předměstí, renesanční zámek Pernštejnů se nachází přes řeku Chrudimku přímo naproti nim. Tento pozemek získali Karel a Egon Winternitzovi začátkem května roku 1910 jako odškodnění za jejich mlýn Valcha, který byl zrušen městem v rámci rozsáhlé modernizace Pardubic a související regulace vodních toků.[77] Bratři tento mlýn koupili pouze rok před jeho zrušením.[78] Ležel jihozápadně od zámku na rohu dnešní Pernerovy ulice a Sukovy třídy, kudy podle III. vojenského mapování protékal umělý vodní příkop vlévající se do Labe. **[1]** Mezi léty 1906 a 1914[79] byl příkop v rámci regulace severního toku Chrudimky zasypán, což vedlo k zániku mlýna v roce 1910.[80] Důvodem regulačních prací na Chrudimce a Labi byly časté povodně způsobující problémy tamnímu obyvatelstvu skoro každé jaro, když docházelo k tání sněhu. Rozhodnutí padlo už roku 1886 a práce byly zahájeny pražskou firmou Zdeňka Kruliše v roce 1907.[81]

Z pohledu na orientační plán královského komorního města Pardubic z období přibližně mezi lety 1894 a 1909 **[2]** je zřejmé, že v době vzniku mlýnů Bratři Winternitzové se pozemek nacházel víceméně na periferii — na rozdíl od jeho dnešní polohy, kdy ho vnímáme jako součást centra města. Dříve tedy provoz mlýnů neměl nijak velký dopad na život kolem, nicméně čím více se město rozrůstalo, tím zjevněji

[77] František R. VÁCLAVÍK: Stavebně historický průzkum. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 32.
[78] HRSTKA/ŘEHÁČEK 2015, nepag.
[79] VÁCLAVÍK 2013, 32.
[80] BACÍK/DVOŘÁKOVÁ 2013, 48.
[81] HRSTKA/ŘEHÁČEK 2015, nepag.

tato aktivní průmyslová stavba zasahovala do života lidí kolem. I k tomuto faktu zřejmě bylo přihlédnuto v roce 2012, když bylo rozhodnuto o ukončení činnosti.[82]

Návrhy fasád mlýnů Bratři Winternitzové jsou vůbec první Gočárovou realizací inspirovanou britskou a holandskou architekturou, k níž se vrací ve 20. letech, jak už bylo nastíněno v předchozí kapitole. Další důležitý vliv pak v tomto případě představuje také industriální tvorba Petera Behrense,[83] jehož slavná AEG-Turbinenfabrik byla dokončena v roce 1909 — tedy rok před zadáním Gočárovy zakázky na pardubické mlýny.[84] V průčelí této tovární haly je prolomeno velké okno dělené železnou konstrukcí na jednotlivé obdélníky a dominuje mu mohutná geometrická atika s vepsaným názvem stavby. Mezi další stavby tohoto německého architekta patří mj. krematorium v Hagenu, neologická synagoga v Žilině, německá ambasáda v Petrohradě, administrativní budova pro firmu Hoechst AG ve Frankfurtu nad Mohanem nebo dnes už neexistující plynárna ve stejném městě.

První stavební fáze

Jak bylo již uvedeno, bratři Winternitzové pozemek na břehu Chrudimky získali začátkem května roku 1910. Už 23. května vznikly plány budoucího areálu Pardubických válcových mlýnů Bratři Winternitzové včetně hospodářských budov. O poloze hlavní stavby na pozemku rozhodly plány Městské technické kanceláře, plány zahrnující řezy touto stavbou a její půdorysné řešení zhotovila hlavní dodavatelská firma Josefa Prokopa synové. První hospodářskou budovu **[39]** ve svých plánech pojal zednický mistr Josef Janeček. Veškeré tyto plány byly 11. června 1910 schváleny Purkmistrovským úřadem a lze tedy hovořit o počátku první stavební fáze celého areálu. Stále zde však byla potřeba vytvořit návrh na vnější podobu dominantní stavby. Tento požadavek byl tedy spolu s kopiemi plánů předán Josefu Gočárovi, který konečné návrhy všech fasád vytvořil už v srpnu téhož roku.[85]

Při formální analýze Winternitzových mlýnů v době jejich první stavební fáze vycházím z fotografie Josefa Pírky z roku 1911 **[3]**, dvou fotografií s pohledem na

[82] Tomáš SKŘIVAN / Daniela ŠIMKOVÁ: Aktuální situace. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 54.
[83] PANOCH 2013, 39.
[84] Jaroslav ZEMAN: Mezi tradicí a modernito. Město v průmyslovém věku. Severočeská architektura v první polovině 20. století (dizertační práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2017, 32.
[85] VÁCLAVÍK 2013, 32.

hydroelektrárnu na Chrudimce **[4] [5]** a pohlednice z roku 1918[86] **[6]**. Pro lepší popis detailů (např. geometrických obrazců na fasádě sila) jsem se pak rozhodla využít fotografii pořízenou po roce 1927 opět Josefem Pírkou **[8]**. Gočárova hlavní stavba je tvořena ze dvou bloků: v jednom je trakt mlýnice a čistírny, ve druhém se nachází silo. Přízemí prvního bloku je šedé, členěné pásovou bosáží a probíhá jím řada oken. Nad ním se do výšky tří pater uplatňuje v západním a východním průčelí osm lizén, v nichž jsou prolomena okna. Tento způsob členění je zdůrazněn užitím neomítnutého zdiva a s tím spojeným kontrastem mezi lizénami z červených cihel a bílými vertikálními pásy oken, což je řešení typické pro Gočárovu pozdější tvorbu. Lizény plynule přecházejí v širší pás nad třetím patrem k zakončení průčelí svrchu a k podtržení ploché střechy. Trakt čistírny mezi mlýnicí a silem lze v rámci tohoto bloku rozeznat při pohledu z boku, neboť je přiznán pouze navýšením zhruba do výšky dalšího patra. Jeho fasáda se shoduje s fasádou mlýnice, pouze část nad úrovní střechy je celá vyvedena stroze v červené cihle a navazuje tak na široký pás nad třetím patrem.

Druhý blok — tedy jižní trakt sila — se od zbytku stavby mírně osamostatňuje jak půdorysným naznačením (je širší), tak svou výškou a bohatším řešením fasády. Na rozdíl od traktu mlýnice a čistírny v tomto bloku nejsou prolomena žádná okna, kromě dvojic oken nad úrovní třetího patra v západním (a zřejmě i východním) průčelí. Fasáda sila tedy představovala mnohem větší příležitost k výtvarnému vyjádření architekta. Přízemím probíhá kolem bloku šedá pásová bosáž, která reaguje na zbytek stavby. Z ní plynule po obvodu celého bloku vyrůstají pilastry zakončené jednoduchými hlavicemi v úrovni zastřešení mlýnice. Západní a východní průčelí jsou nápadně užší, než jižní — člení je tři pilastry (včetně jednoho nárožního), kdežto jižní průčelí je děleno šesti pilastry (včetně dvou nárožních). Do výšky hlavic pilastrů převládá plocha bílých cihel, do které jsou vyvedeny geometrické obrazce z cihel červených. Jedná se o čtyři obdélníky umístěné vertikálně mezi pilastry do dvou svislých řad. Každý obdélník je ohraničen a rozdělen příčně i podélně na polovinu. Ve středu, kde se přímky protínají, je umístěn malý kruh. Totožné obrazce se opakují také v jižním průčelí, uplatňují se zde však jen v jedné svislé řadě u obou rohových pilastrů. Zbylých šest obrazců mezi nimi se svým provedením liší: obdélníková pole jsou vyvedena monochromně v červené cihle, středem probíhá svislý široký pás a na jeho středu leží velký kruh dotýkající se delších stran obdélníkového pole. Mezi všemi poli s obrazci jsou vodorovně vloženy

[86] Pohlednice zobrazuje stavbu v její první stavební fázi.

nenápadné mírně vystouplé šedé kvádříky členící fasádu sila horizontálně. Totožné kvádříky oddělují geometrickou výzdobu od šedého soklu v přízemí a stejně tak tvoří dojem římsy mezi hlavicemi pilastrů. Nad touto pomyslnou římsou se tyčí beze sporu největší dominanta celé dosavadní stavby — mohutná červená atika s rozeklaným štítem členěná pouze zmiňovanými okny v západním (a zřejmě i východním) průčelí. V jižním průčelí atiky vyniká těsně nad pilastry nápis „Bratři Winternitzové" provedený ve žlutém hůlkovém písmu.

První stavební fáze mlýnů Bratři Winternitzové byla ukončena kolaudací 24. srpna 1911. Po technické stránce budova dodržela původní návrh od firmy Josefa Prokopa synové, a sice rozdělení mlýnů na čtyři trakty: silo, čistírnu, mlýnici a sklad.[87]

Provozní determinanty

Mlynářská činnost má u nás dlouhou tradici a lidé si ji pro svou náročnost velmi cenili. První vodní mlýny se u nás začaly stavět v 8. století, do té doby se k mletí užívalo ručního stroje zvaného žernov, nebo mlýna poháněného dobytkem. Nejvíce vodních mlýnů vznikalo ve 12. a 13. století, což dále podpořil Karel IV. zakládáním rybníků a vodních nádrží, ale také regulací řek.[88] K podstatnému rozvoji došlo v druhé polovině 19. století, kdy se v mlýnské technologii začaly využívat válcové stolice a důkladnější čistící stroje.[89] Pro další zdokonalení válcových stolic se vývoj soustředil zejména na podávání meliva do válců a jejich rýhování.[90] Za zlepšení čistící technologie se vděčí mj. firmě Josefa Prokopa synové, neboť na evropském trhu představila volnoběžný rovinný vysévač, který bylo možné užívat téměř v jakémkoliv mlýnu.[91] Významný posun byl rovněž spojen se zaváděním turbín a elektrických motorů a s přizpůsobováním postupů zpracování surovin podle různých kritérií.[92]

V moderním mlynářství už nestačilo zrno pouze rozdrtit na co nejmenší části, usilovalo se o oddělení všech jeho částí tak, aby se z něj dalo vyrobit co nejvíce produktů. Proces mletí se tak rozdělil na dvě základní několikrát se opakující složky —

[87] VÁCLAVÍK 2013, 34.
[88] František BUKOVSKÝ: Z dějin našeho mlynářství. In: Václav SLOUP: Československé mlynářství. Praha 1936, 73.
[89] BUKOVSKÝ 1936, 76.
[90] František TUREČEK: Novinky ve strojním vybavení mlýnů. In: Václav SLOUP: Československé mlynářství. Praha 1936, 140.
[91] TUREČEK 1936, 141.
[92] Karel BRANBERGER: Československé mlynářství po stránce technické. In: Václav SLOUP: Československé mlynářství. Praha 1936, 132.

drcení a třídění.[93] Při plnění sil muselo být zrno nejprve vedeno čistícím aparátem v prvním patře, až pak se seshora vsypalo do jednotlivých zásobníků.[94] Trakt čistírny se nacházel mezi jižním silem a traktem mlýnice. V době činnosti mlýnů bylo zrno dopraveno ze zásobníku do mlýnice na válcové stolice, kde bylo drceno mezi dvěma ocelovými válci.[95] Poté bylo vedeno korečkovými dopravníky na dřevěné vysévače, kde následovalo třídění a čištění pomocí rovinných vysévačů a čističek krupic. Na základě požadovaného výsledku se tento proces buď několikrát opakoval, nebo se produkt odvedl do skladu, jenž byl rozdělen na části pro jedlé a krmné produkty.[96]

Při popisu současného stavu mlýnů vycházím z osobní prohlídky v květnu 2018. Činnost mlýnů byla ukončena v roce 2012 a veškeré vybavení bylo postupně vyjmuto, v dnešní době je zde tedy dochován pouze vzorek.

Vstoupíme-li do stavby vchodem z východní strany, ocitneme se v přízemí mlýnice, kam bylo umístěno vše potřebné ke zpracování pšenice a žita a kde se nyní nachází jen mlýny poháněj ící motor s transmisí **[9]**. Rovněž se zde dochovaly kovové moukovody **[10]** procházející vertikálně všemi patry. Schodištěm, které původně vedlo uvnitř prostoru mlýnice a bylo později předsunuto za východní stěnu, se pak dostaneme do prvního patra, v němž si lze prohlédnout jeden z mála nepoškozených skleněných moukovodů **[11]** a ukázku vnitřního pásu korečkových dopravníků **[12]**. Korečkové dopravníky **[13]** tvoří široké dřevěné čtyřhranné trubice, uvnitř kterých je protažen pás s korečky sloužící k vertikální dopravě obilí. Veškerá vertikální komunikace v mlýnici procházela skrz všemi patry, což platí i pro dřevěná sila na žitné otruby a pro tobogány. Ačkoliv jejich vzhled připomíná spíše kov nebo laminát, jsou tobogány vyrobeny ze dřeva a sloužily k dopravě pytlů s moukou. **[14] [15] [16]** V prvním patře je rovněž jedna z řídících kabin **[17]** s ovládacím panelem **[18]** a spodní část zmíněných sil na žitné otruby **[19]**. Jejich nátěr je až do výšky dalších pater otlučen, neboť se do nich muselo bít kladivem, aby obsah jednotlivých sil nepřilínal ke stěnám. V mlýnech lze projít úzkou chodbou mezi přístavbou z šedesátých let a původním režným severním průčelím, **[20]** které je nyní bíle omítnuto — rozdíl mezi těmito dvěma stavebními

[93] Pavel SKŘIVAN: Mlýnská technologie a její tradice v Pardubicích. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 44.
[94] VÁCLAVÍK 2013, 34.
[95] Oba válce byly různě rýhované a otáčely se na opačnou stranu, aby bylo zrno důkladněji rozdrceno. Mohly být i hladké v závislosti na toužené podobě zrna.
[96] SKŘIVAN 2013, 45.

fázemi můžeme snadno rozpoznat díky plastickým geometrickým obrazům podobným těm na jižním průčelí. Mezi stroje, které se na místě dochovaly a stojí za zmínku, patří tzv. pytlovačka (stroj na zašití naplněných pytlů) **[21]** a jeden ze dřevěných vysévačů zavěšených na bambusových tyčích **[22]**.Tyto vysévače se rozhoupaly do tvaru čísla osm a melivo se tak oddělilo dle hrubosti. V patrech mlýnice jsou prořezány malé kruhové otvory **[23]** pro umístění moukovodů. Kromě nich si můžeme všimnout i podlouhlých štěrbin po obvodu podlah **[24]**, které umožňovaly proudění vzduchu, neboť okna zde byla otvírána jen zřídkakdy. Ze čtvrtého patra se pak dá dostat na zastropení jižního sila **[25]**, po němž vedou zabetonované trubky hasícího systému. Odtud vynikne hmota samotného sila, což je ve své podstatě gigantický železobetonový kvádr vložený mezi zdi stavby, rozdělený uvnitř na několik dlouhých čtvercových komor ústících v úrovni prvního patra trychtýři. Přes spojovací trakt **[32]** je rovněž možné vejít do podobně řešeného východního sila **[26]**. Z prostoru mlýnice je přístupná i střecha s vodní věží a umístěnou vzduchotechnikou **[27]**.

Stavební vývoj

Rozšíření v r. 1916

Čtyři roky po ukončení první stavební fáze vznikl zájem o rozšíření mlýna v jeho severní části, tedy v traktu skladiště. Přístavba měla být součástí přilehlé právě navrhované městské komunikace a kladl se tedy důraz na její vhodné provedení. Návrhy fasád byly opět přenechány Josefu Gočárovi, který západní průčelí přístavby o šířce jednoho pásu oken mírně předsadil a členil jej stejně jako fasádu mlýnice. Severní průčelí naopak zpracoval podobně jako jižní — opět zde užil plastických geometrických motivů, jenž byly zachovány až dodnes i přesto, že je v šedesátých letech skryla další přístavba. **[20] [36]** Samotné realizace se ujala v roce 1916 zdejší firma Josef Vávra a ke kolaudaci došlo 8. května téhož roku.[97]

Obnova po požáru v r. 1919

Ve večerních hodinách 20. června 1919 v traktu čistírny vznikl požár šířící se směrem do mlýnice a skladiště, což způsobilo vážné škody na konstrukcích a kompletní

[97] VÁCLAVÍK 2013, 34.

technologii. S obnovou se dlouho nečekalo a už 26. června byly připravené nové technické plány od firmy Josefa Prokopa synové a 14. července Josef Gočár dokončil své návrhy na řešení nových fasád. [98] Obnova totiž zahrnovala kromě oprav poškozených částí i přístavbu čtvrtého patra nad mlýnicí a skladem, zavedení lepšího hasícího systému a s ním spojené vybudování vodní věže nad traktem čistírny. Hotové plány byly předány novému dodavateli z Prahy Jindřichu Pollertovi, jenž kvůli zpevnění stavby přezdil celé poslední patro a posunul severní stěnu mlýnice o několik málo metrů směrem ke skladišti, aby se sem vešly nové mlýnské stolice a zároveň se mohly oddělit technologie na mletí žita a pšenice. Došlo rovněž k nahrazení původních dřevěných podlah ve skladišti železobetonovými a byl zaveden samočinný sprinklerový hasící systém.[99]

Při formální analýze těchto zásahů vycházím z fotografie Josefa Pírky z roku 1922 **[7]**, k přesnějšímu čtení detailů pak opět využívám fotografii z roku 1927 **[8]**. Přistavěné čtvrté patro dosahuje pouze rozlohy mlýnice. V jeho západním i východním průčelí je z větší části užito stejného členění pomocí lizén jako u původních průčelí z roku 1910. Rozdíl nacházíme pouze v mírné akcentaci patra plochými červenými obdélníky nad každém z šesti oken, zbylá dvě okna vlevo nejsou nijak rámovaná a zůstává kolem nich pouze plocha z červených cihel jako ve čtvrtém patře čistírny. Nad západní částí čistírny pak plynule vyrůstá celočervená vodní věž **[27]** podílející se výrazně na siluetě stavby. Dosahuje do výšky pomyslného pátého patra a její fasáda je členěna jen dvojicí malých oken v západním průčelí. Důraz je tedy kladen spíše na atiku věže — původní návrh pochází z roku 1919 a obsahoval obyčejný trojúhelníkový štít reagující na atiku sila. 19. května 1920 se však Josef Gočár přiklonil k bohatšímu řešení: z jednoduché římsy se tyčí na každé straně čtyři pilastry zakončené při patě reliéfně vyvedenými obloučky a v místě hlavice se uplatňují rozeklané štítky. Architekt tímto výtvarným řešením reaguje jak na národní sloh, tak na pernštejnskou renesanci (rozeklané štítky připomínají typický renesanční motiv vlaštovčích ocasů). Ke kolaudaci věže a schválení přístavby čtvrtého patra došlo 5. listopadu 1921. [100]

[98] VÁCLAVÍK 2013, 34.
[99] VÁCLAVÍK 2013, 35.
[100] VÁCLAVÍK 2013, 35.

Vývoj po r. 1921

Krátce po dokončení zásahů spojených s rozšířením a obnovou po požáru se rozhodlo o přístavbě dalšího obilného sila situovaného podélně s východní stěnou. Jednalo se o samostatně stojící blok propojený s dosavadní budovou mlýnů pouze traktem ve čtvrtém podlaží. Plány byly připravené začátkem roku 1922 a opět na nich pracovala firma Josefa Prokopa synové, Jindřich Pollert a Josef Gočár, jenž svůj návrh na provedení atiky ještě v červenci téhož roku pozměnil. Původně měla kopírovat atiku jižního průčelí budovy z roku 1911, nakonec se však přiklonil k řešení podobnému tomu, které již uplatnil na vodní věži. Jak už bylo uvedeno v kapitole o provozních determinantách, většinu vnitřního prostoru sila tvořil železobetonový kvádr rozdělený na několik dlouhých komor. Nové východní silo bylo zkolaudováno až v květnu 1926.[101] Je užší a vyšší než jižní silo, přesto jsou si na první pohled celkem podobná (nebereme-li v potaz odlišnost atik). Při dalším zkoumání si lze všimnout drobných, ale důležitých rozdílů. Z fotky Josefa Pírky z roku 1927 **[8]** je patrné nové řešení geometrických obrazců na fasádě. Stejně jako v případě jižního sila obíhá celý blok dvojice řad dvou typů geometrických obrazců. Ty od sebe opět oddělují jednoduché pilastry a vodorovné kvádříky. Dva obrazce nad sebou jsou vždy totožné, v řadě se však v různém rytmu střídají. Jižní průčelí člení šest obdélníkových polí. Uprostřed se uplatňuje první typ obrazce, jenž se skládá z pole bílých cihel ohraničeného červenými cihlami, které je dále dělí příčně i podélně na polovinu. Při obou patách delší dělící linie leží plastický čtverec. Pro zbylá čtyři pole byl zvolen druhý typ obrazce lišícího se od prvního typu pouze tím, že při patách delší dělící linie se místo čtverce nachází půlkruh. Vycházíme-li z předpokladu, že se výtvarné zpracování fasády dochovalo dodnes ve svém původním rozvržení, východní i západní průčelí členilo dvanáct polí, z nichž čtyři nejblíže na sever byla pouze vyplněna červenými cihlami. Ve zbylých osmi polích se střídaly stejné obrazce v podobném rytmu jako na jižním průčelí: čtyři obrazce uprostřed byly prvního typu, po stranách se uplatňoval druhý typ. Všech šest polí severního průčelí zůstalo prázdných. Vysoká atika vyvedená z červených cihel je ve všech průčelích členěna nenápadně vystupujícími bezpatkovými pilastry s prostými čtverhrannými hlavicemi. Pouze ve východním a severním průčelí je mezi pilastry prolomeno několik oken. Mezi hlavicemi pilastrů spočívají malé rozeklané štítky navazující na atiku vodní věže. Totožný motiv se objevuje i na traktu v úrovni čtvrtého

[101] VÁCLAVÍK 2013, 35.

patra spojujícím nové silo s původní budovou. Tento trakt je mírně zasunut mezi obě sila a nechává tedy vyniknout jejich hlavním průčelím. Kromě štítků ho člení trojice úzkých oken a jednoduchá římsa navazující na římsy obou sil, které oddělují atiky od spodních částí fasády. Pod římsou se trakt zalamuje do půlkruhového oblouku a vytváří tak monumentální vchod do areálu.

Po roce 1937, kdy mlýny převzala pražská akciová společnost Centrofarina, docházelo k jejich pozvolné modernizaci, např. roku 1938 byla dokončena rekonstrukce technologie spojené se zpracováním žita a o dva roky později bylo rozhodnuto o rekonstrukci čistírny. Ta se rozdělila na pšeničnou a žitnou část, čímž došlo k jejímu rozšíření. Schodiště spojující na východní straně všechna patra bylo v roce 1941 předsazeno před východní průčelí a nově zastřešeno. Díky tomuto řešení stavitele Ladislava Matury tedy vznikl prostor pro novou technologii.[102]

Do roku 1951 se realizované stavební zásahy týkaly zejména úprav menších budov v areálu. Ty pokračovaly i v roce 1960, kdy byl původní turbínový domek (nyní trafostanice) značně přestavěn a nelze z něj tedy rozpoznat už téměř nic z první stavební fáze. Paralelně s tím se jednalo o novém skladu mouky přistavěnému k severnímu průčelí budovy z roku 1911. Plán vytvořil už Karel Řepa v roce 1950, realizace však proběhla podle projektu arch. Cupala a arch. Doležala a k dokončení prací došlo až před rokem 1966. Vnitřní prostor skladu tvoří hlubinné moučné silo ze železobetonu, kolem kterého vede manipulační chodba.[103] Západní průčelí o pěti okenních osách svým barevným i plastickým členěním plně respektuje Gočárův plán. Liší se pouze provedením: už zde není užito režného zdiva a okna prvních tří pater jsou přibližně o polovinu menší než u zbytku mlýnice. Přístavba z roku 1916 byla rozšířena o čtvrté patro a díky svému mírnému předsazení tak tvoří rizalit. Na východní straně je však schována v nové přístavbě, jejíž východní fasáda je o tři okenní osy delší než západní a o jednu okenní osu předstupuje průčelí z roku 1911. Nové severní průčelí mlýnů o čtyřech osách je členěno stejně jako západní a východní s tou výjimkou, že okna jsou v něm prolomena pouze v přízemí a ve čtvrtém patře.

Následující stavební vývoj areálu se zaměřil spíše na rozvoj okolních budov. Podle stavebně historického průzkumu vypracovaného Františkem R. Václavíkem došlo v sedmdesátých letech k výstavbě skladu balené mouky situovaného kolmo k přístavbě z šedesátých let. Nové budovy stavěné v areálu mlýnů už ve většině případů

[102] VÁCLAVÍK 2013, 35.
[103] VÁCLAVÍK 2013, 36.

nesouvisely přímo s jejich provozem — vznikly zde např. garáže, dílny a závodní jídelna s kuchyní.[104] V hlavní budově mlýnů docházelo spíše k menším zásahům spojených s údržbou a modernizací (např. vložení osobního výtahu k východnímu schodišti v roce 1966 a rekonstrukce čistírny v roce 1991).[105]

Ukončení činnosti a současný stav

Památková ochrana

Posledním majitelem mlýnů před ukončením jejich činnosti v roce 2012 byla společnost Goodmills Česko, která je součástí rakouského koncernu a tehdy ještě fungovala pod názvem Unimills. Ta se pravděpodobně rozhodla areál nabídnout k prodeji z toho důvodu, že provoz mlýnů snižoval kvalitu životních podmínek v jejich okolí. Jak už bylo nastíněno v kapitole o okolnostech vzniku, areál se v té době nacházel téměř na periferii a až postupným rozšiřováním Pardubic došlo k zahrnutí areálu do centra města. Aktivní průmyslová stavba v takovém prostředí zkrátka nemůže dlouho fungovat.[106] Začátkem roku 2013 tedy došlo k demontování technologie a další postup byl nejistý.[107]

Mlýny jsou památkově chráněny od 3. května 1958.[108] V roce 1983 se Gočárova budova i s přístavbou z šedesátých let stala kulturní památkou[109] a 1. října 2014 národní kulturní památkou.[110] Často se však po ukončení činnosti v budově a po jejím prohlášení za (národní) kulturní památku právem dostaví mimo jiné i strach, že objekt nebude kvůli ochraně nadále využíván a jeho stav se nedostatkem údržby začne zhoršovat. Tento osud se týkal například barokní Invalidovny v pražském Karlíně, která

---

[104] VÁCLAVÍK 2013, 37.
[105] VÁCLAVÍK 2013, 36.
[106] SKŘIVAN/ŠIMKOVÁ 2013, 54.
[107] SKŘIVAN/ŠIMKOVÁ 2013, 54.
[108] http://pamatkovykatalog.cz/?legalState=158558&action=legalState&presenter=LegalStatesResults, vyhledáno 24. 6. 2018.
[109] http://pamatkovykatalog.cz/?legalState=158558&action=legalState&presenter=LegalStatesResults, vyhledáno 23. 6. 2018.
[110] http://pamatkovykatalog.cz/?presenter=LegalStatesResults&action=legalState&legalState=698709381, vyhledáno 23. 6. 2018.

je památkově chráněna od roku 1958[111] a v roce 2017 byla prohlášena za národní kulturní památku.[112] Přesto byl její stav dlouho velmi špatný a až po převzetí objektu Národním památkovým ústavem v květnu 2018 se objevila reálná naděje na jeho rekonstrukci a nové využití.[113] Revitalizace by se také měla dočkat památkově chráněná Městská Jatka v Ostravě, jejichž budoucnost byla pro havarijní stav vskutku nejistá.[114] Menší šanci na záchranu má oproti tomu třeba bývalý Dělnický dům v Brně[115] nebo secesní železniční stanice Vyšehrad v Praze, ale i mnoho dalších nemovitých památek, které kvůli nedostatečné údržbě stále chátrají.[116]

Na druhou stranu může mít prohlášení stavby za památku opačný efekt, zejména pokud jí hrozí demolice. Pražané tak nedávno usilovali především o památkovou ochranu budov Transgasu na Vinohradské třídě, mazutové výtopny na sídlišti Invalidovna a Libeňského mostu spojujícího Libeň s Holešovicemi. Stejným způsobem měla být před necitlivou úpravou či demolicí zachráněna například část Hotelu Thermal v Karlových Varech[117] a hotel Černigov v Hradci Králové.[118] Ať už se jedná o chátrající památku či stavbu, kterou by veřejnost chtěla na seznam památek připsat v naději na její zachování, boj za záchranu není nikdy jednoduchý.

---

111 http://pamatkovykatalog.cz/?element=12755868&mode=fulltext&keywords=invalidovna&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults, vyhledáno 24. 6. 2018.

112 http://pamatkovykatalog.cz/?legalState=15432596&mode=fulltext&keywords=invalidovna&order=relevance%3Adesc&action=legalState&presenter=LegalStatesResults, vyhledáno 24. 6. 2018.

113 https://www.invalidovna-praha.cz/cs/zpravy/33988-narodni-pamatkovy-ustav-prevzal-prazskou-invalidovnu, vyhledáno 24. 6. 2018.

114 Martina HELÁNOVÁ: Ostrava chce vybudovat mezinárodní kulturní centrum. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/ostrava-chce-vybudovat-mezinarodni-kulturni-centrum, vyhledáno 24. 6. 2018.

115 http://monumnet.npu.cz/ohr/ohrdetail.php?IdReg=878408813&oKodOk=6202&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=24.06.2018&Limit=25, vyhledáno 24. 6. 2018.

116 http://monumnet.npu.cz/ohr/ohrdetail.php?IdReg=163733&oKodOk=1100&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=24.06.2018&Limit=25, vyhledáno 24. 6. 2018.

117 Daniela BRODCOVÁ: Hotel Thermal památkou nebude, rozhodlo ministerstvo kultury. In: iRozhlas, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/hotel-thermal-pamatkou-nebude-rozhodlo-ministerstvo-kultury_1705051324_dbr. Vyhledáno 24. 6. 2018.

118 Petr ZÁLESKÝ: Demolice hradecké ikony má zpoždění, hotel Černigov letos nepadne. In: iDnes.cz Hradecký kraj, https://hradec.idnes.cz/zpozdeni-demolice-hotel-cernigov-hradec-kralove-fui-/hradec-zpravy.aspx?c=A180205_380971_hradec-zpravy_the. Vyhledáno 24. 6. 2018.

V případě industriální architektury se situace navíc komplikuje dispozicí a vybavením, které je plně přizpůsobeno specifickému účelu, pro nějž stavba vznikla. Pro zachování takových staveb je v první řadě důležité rozpoznání jejich potenciálu na další využití a povolání zkušeného architekta k vytvoření návrhu na revitalizaci (ideálně uspořádání architektonické soutěže). Jedině takto lze spolehlivě přispět k dlouhodobému fungování hodnotného průmyslového objektu. Možnosti revitalizace přiblíží na konkrétních zdařilých projektech provedených po roce 2000 na území České republiky následující kapitola.

Revitalizace

Revitalizace průmyslového dědictví neznamená nutně doslovné „znovuoživení" ve smyslu návratu k jeho původní funkci, může se také projevit v podobě konverze stavby nebo celého areálu k novému využití. Jaromil Přidal ve své dizertační práci revitalizaci obecně definuje jako „regenerační procesy, při kterých nebude docházet k zásadním změnám stavební povahy. Případně je možné termínem revitalizace označit cílový stav, výsledek regeneračních procesů". [119] Každá stavba bude vzhledem ke své původní i nové funkci a míře poškození vyžadovat jiný revitalizační projekt, proto neexistuje pouze jeden správný způsob, jak k němu přistupovat. Zvolený postup vždy rovněž závisí na majiteli objektu — je rozdíl, zda ho vlastní místní správa, soukromý majitel, nebo se jedná o smíšené vlastnictví.[120]

Za hodnotný příklad revitalizačního projektu na našem území po roce 2000 můžeme považovat dnešní Centrum současného umění DOX v pražských Holešovicích. Původně zde stála budova továrny Rossemann & Kühnemann z roku 1901, jejíž architektura není přestavbou Ivana Kroupy z roku 2006[121] nijak potlačena, naopak se vzájemně citlivě prolínají.[122] Interiér je koncipován tak, aby bylo jeho využití k výstavní činnosti co nejméně limitované, zároveň však nabízí inspirativní prostor se zajímavými průhledy. Jana Tichá tento typ řešení výstižně popisuje a hodnotí slovy: „Střídání měřítka, výšky i šíře prostor v interiéru, ale i velký formát venkovní terasy i dvora

[119] Jaromil PŘIDAL: Revitalizace veřejných prostorů v centrech historických měst (zkrácená verze dizertační práce na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně). Brno 2004, 8.
[120] Meritxell Puig JODAR: Komerční využití průmyslového dědictví. Maloobchod jako alternativa k.... In: Benjamin FRAGNER (ed.): Průmyslové dědictví. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Praha 2008, 103.
[121] FRAGNER/HANZLOVÁ 2005, 159.
[122] FRAGNER/HANZLOVÁ 2005, 158.

nabízejí návštěvníkům mimořádný zážitek z pobytu a pohybu v architektuře, komplementární k vystavovaným uměleckým dílům.“ [123] V letošním roce byl navíc k Centru současného umění DOX přistavěn nový multifunkční sál podle návrhu studia Petr Hájek Architekti. Nese název DOX+ a budou se v něm konat například divadelní představení, performance, promítání filmů nebo taneční vystoupení. [124] Centrum rovněž nabízí prostory k pronájmu, kde mohou být organizovány různé konference, diskuze, přednášky a workshopy — k tomuto účelu byla v roce 2016 na střeše vztyčena vzducholoď „Gulliver“ ze dřeva a oceli. Autorem návrhu této konstrukce je sám ředitel Leoš Válka, který si ke spolupráci přizval architekta Martina Rajniše a Davida Kubíka. [125] Vznik Centra současného umění DOX je ceněný nejen kvůli povedené konverzi, ale i pro své významné postavení na české umělecké scéně, neboť instituce zaměřená výhradně na tvorbu současných umělců v našem hlavním městě dlouho chyběla.

Podobně zdařilé byly projekty Atelieru Hoffman na konverzi Uhelného mlýna a kotelny v Libčicích nad Vltavou. Obě budovy se nacházejí v areálu bývalých Šroubáren a nyní slouží jako multifunkční objekty. Uhelný mlýn z roku 1900 byl zrekonstruován mezi lety 2010 a 2011. Důraz byl kladen především na první pohled zřetelné rozlišení původních a nových prvků, zároveň však nemělo dojít k výrazným zásahům do původní podoby stavby. Ing. arch. Patrik Hoffman k rekonstrukci zvolil materiály jako je ocel a dřevo, čímž v kombinaci s industriální povahou stavby vytvořil opravdu moderní prostor. [126] Projektu byla v roce 2013 udělena Cena za rekonstrukci industriálního objektu v soutěži Stavba roku Středočeského kraje [127] a hlavní cena Grand Prix architektů. [128] Přilehlá kotelna z období mezi lety 1880 a 1921 byla zrekonstruována až v letošním roce. V rámci rekonstrukce došlo také k úpravám terénu zpevněním cest a

---

[123] Jana TICHÁ: Prostor a místo. Architektonická tvorba na území České republiky 1989–2014. Praha 2015, 81.

[124] https://www.dox.cz/cs/press/tiskovy-servis/centrum-soucasneho-umeni-dox-se-rozsiruje-o-novy-multifunkcni-sal-dox, vyhledáno 25. 6. 2018.

[125] https://www.dox.cz/cs/prostory-a-obchody/vzducholod, vyhledáno 25. 6. 2018.

[126] Patrik HOFFMAN: Konverze Uhelného Mlýna na multifunkční objekt. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/b/konverze-uhelneho-mlyna-na-multifunkcni-objekt, vyhledáno 25. 6. 2018.

[127] http://www.stavbaroku.cz/printDetail.do?Dispatch=ShowDetail&siid=1034&coid=49, vyhledáno 25. 6. 2018.

[128] https://www.cka.cz/cs/svet-architektury/seznam-architektu/ing-arch-hoffman-patrik/uhelny-mlyn, vyhledáno 25. 6. 2018.

vysázením nové zeleně. Samotná kotelna byla zbavena nepatřičných stop pozdějšího stavebního vývoje a dále se postupovalo tak, aby i přes konverzi zůstala patrná původní dispozice a funkce budovy. Jižní část nyní zaujímá multifunkční hala a v severní části má vzniknout restaurace.[129]

Stejně tak i památkově chráněné objekty mohou být pozitivním příkladem revitalizace průmyslového dědictví, což dokládá současný vývoj areálu Dolních Vítkovic v Ostravě. Provoz železárny skončil v roce 1998 a od roku 2002 je areál chráněn jako kulturní památka. Když jej získal podnikatel Jan Světlík, oslovil uznávaného architekta Josefa Pleskota s žádostí o návrh rozvoje celé oblasti, na němž začal pracovat v roce 2009.[130] O tři roky později byl původní plynojem na kruhovém půdorysu přestavěn v Multifunkční halu Gong, kde se nachází dva sály, galerie, kavárna a konferenční salonky. Další přilehlé objekty jsou po revitalizaci využívány zejména pro edukativní, ale také kulturní a sportovní účely.[131] Do areálu se roku 2012 přesunul úspěšný festival Colours of Ostrava.[132] V budoucnosti by zde mělo dojít ke vzniku univerzitního centra a většímu propojení areálu s městem.[133]

Existují rovněž případy, kdy k památkové ochraně došlo až po obnově chátrající průmyslové stavby. Jedním z nich je pivovar v Lobči, jenž byl za kulturní památku prohlášen na jaře roku 2009.[134] Dva roky před tím jej koupili manželé Pavel Prouza a Jana Prouzová Myšková z Riofrio Architects, rozhodnutí vdechnout opuštěné ruině nový život. Začala tak náročná rekonstrukce, při níž se manželé zaměřili na co nejpoctivější zachování původní podoby pivovaru. V roce 2015 se v něm dokonce podařilo po 72 letech zahájit provoz a pivo se zde vaří dodnes. Ve stejném roce

---

[129] http://www.earch.cz/cs/architektura/unikatni-obnova-historicke-kotelny-v-libcicich-nad-vltavou, vyhledáno 25. 6. 2018.
[130] TICHÁ 2015, 81.
[131] https://ceskacenazaarchitekturu.cz/projekty/2016/dolni-oblast-vitkovice/, vyhledáno 25. 6. 2018.
[132] Petra JANSOVÁ / Petr KUČERA: Obrazem. Tak industriální Česko chátrá. Vzorem na záchranu jsou Dolní Vítkovice. In: Aktuálně.cz, https://magazin.aktualne.cz/obrazem/industrialni-pamatky/r~e35a81aa54e511e6851c002590604f2e/. Vyhledáno 26. 6. 2018.
[133] TICHÁ 2015, 81.
[134] http://pamatkovykatalog.cz?legalState=625953861&action=legalState&presenter=LegalStatesResults, vyhledáno 25. 6. 2018.

manželům Prouzovým Národní památkový ústav udělil za jejich mimořádnou činnost ocenění Petrimonium pro futuro.[135]

Památkově chráněná Gočárova budova je širokou veřejností skutečně oblíbena, což potvrzuje například vysoká účast na komentovaných prohlídkách a zájem médií o způsoby dalšího využití.[136] Nejistá budoucnost areálu a jeho potenciál pro Pardubice inspiroval vznik nezávislé iniciativy Mlýny městu, která se jich krátce po zastavení provozu ujala.[137] Jejím úmyslem bylo otevřít veřejnou diskuzi o možném využití areálu a usilovat o to, aby se z něj nestal brownfield a nezchátral jako nedaleká bývalá továrna Tesla.[138] Členové multižánrového kulturního centra Divadlo 29 se tedy spojili se členy z neziskových organizací Offcity a Terra Madoda a na jaře 2013 zde zorganizovali čtrnáctidenní festival „Automatické kulturní mlýny".[139] V rámci tohoto festivalu se v mlýnech konaly různé koncerty, přednášky, konference, divadelní představení a výstavy výtvarného umění.[140] Veškerá příprava trvala pouze 22 pracovních dní a díky pomoci dobrovolníků a znovuvyužití nalezeného materiálu stála necelých 8 000 korun.[141] Prostřednictvím této akce byly mlýny zpřístupněny široké veřejnosti, byl nastíněn jejich potenciál a ukázalo se, že je lze dočasně využívat i bez větších zásahů.[142] Multižánrový program se zde nakonec pořádal i během následujících let. Iniciativa Mlýny městu svou prací jistě nemalým kusem přispěla k zachování tohoto památkově chráněného objektu, neboť pohotově ukázala několik cest, kterými by se bylo možné v příštích letech vydat. Současně umožnila nejen pardubickým obyvatelům pochopit obrovský význam Gočárovy budovy jak pro město, tak pro českou moderní architekturu. Za velký přínos dále považuji vytrvalou aktivitu členů iniciativy v letech, kdy probíhala zdlouhavá

---

[135] Lenka WEBEROVÁ: Manželé osm let zachraňovali ruinu. Proměna svou poctivostí bere dech. In: Bydlení iDnes.cz, https://bydleni.idnes.cz/pivovar-lobec-0d3-/dum_osobnosti.aspx?c=A151004_115303_dum_osobnosti_web. Vyhledáno 25. 6. 2018.

[136] SKŘIVAN/ŠIMKOVÁ 2013, 54.

[137] Z iniciativy později vznikla mezioborová pracovní skupina Mlýny.

[138] https://www.archiweb.cz/n/home/iniciativa-vyzyva-k-zachrane-pardubickych-mlynu-pro-verejnost, vyhledáno 24. 6. 2018.

[139] Zdeněk ZÁVODNÝ: Konverze mlýnů během 36 dní. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 19.

[140] Ondřej TEPLÝ: Výzva. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 16.

[141] ZÁVODNÝ 2013, 20.

[142] ZÁVODNÝ 2013, 19.

jednání o novém majiteli. Právě díky nim nebyla v této době kauza zapomenuta a naopak vzbudila větší zájem odborné, ale i široké veřejnosti.

Důležitou činnost nejen pro mlýny vykonalo Výzkumné centrum průmyslového dědictví při Fakultě architektury Českého vysokého učení technického v Praze (dále jen VCPD FA ČVUT). Od roku 2002 mapuje české průmyslové dědictví a podněcuje diskuzi na téma jeho památkové ochrany a začlenění do městského života.[143] Od jara 2013, kdy se konal festival „Automatické kulturní mlýny", se VCPD FA ČVUT aktivně podílelo na řešení otázky nového využití mlýnů Bratři Winternitzové. Zapojilo se například organizováním konferencí[144] nebo studentských workshopů, při nichž vzniklo několik návrhů na konverzi celého areálu. Následně z nich byla přímo v mlýnech uspořádána výstava, která veřejnosti zajímavou cestou představila různé možnosti jejich dalšího využití.[145] Někteří studenti se toto téma dokonce rozhodli zpracovat ve svých závěrečných pracích — za zmínku stojí diplomová práce Aleny Poslušné z Fakulty architektury ČVUT, jež byla v roce 2014 nominována na Cenu Břetislava Štorma.[146] Tento projekt navrhuje konverzi Gočárovy budovy v geologické a technické muzeum, zatímco v přístavbě z šedesátých let má být zřízeno horolezecké a fitness centrum. Podlouhlá dvoupatrová budova situovaná před jižním průčelím si má ponechat svou původní administrativní funkci a v jejím přízemí je navržen vznik kavárny a dvou obchodů. Podobným účelům má také sloužit bývalá rýhovna. Ze skladu balené mouky postaveného v sedmdesátých letech se má stát tržnice se skladem, před níž je navíc volný prostor pro uspořádání venkovních trhů. Projekt rovněž zachovává původní hospodářskou budovu z roku 1911 a doporučuje v ní zahájení provozu nové restaurace. Bývalé garáže, laboratoře, sklady při rýhovně a stavby realizované po roce 1980 mají být demolovány a nahrazeny uceleným souborem administrativních a obytných budov. Jejich přízemí je určeno pro obchody a služby. V severní části na tyto budovy navazuje parkovací dům, čímž je vytvořeno uzavřené nádvoří.[147] Výstavba nového komplexu má

---

[143] http://vcpd.cvut.cz/profil/, vyhledáno 26. 6. 2018.

[144] Šárka ZAHÁLKOVÁ: Think tank. Automatické mlýny. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/prednasky/think-tank-automaticke-mlyny, vyhledáno 26. 6. 2018.

[145] Anna KAŠÍKOVÁ: Nové využití Winternitzových mlýnů. Výstava projektů. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/vystavy/nove-vyuziti-winternitzovych-mlynu-vystava-projektu, vyhledáno 26. 6. 2018.

[146] http://pamatky-facvut.cz/archiv/pozvanky14/stormvyhl.php, vyhledáno 27. 6. 2018.

[147] Alena POSLUŠNÁ: Konverze areálu Winternitzových mlýnů v Pardubicích (diplomová práce na Fakultě architektury ČVUT). Praha 2014, 20–21.

být provedena minimalisticky a s úctou k přilehlé budově mlýnů, například okna druhého podlaží proporčně a velikostně odpovídají oknům budovy z roku 1911 a členění fasády čerpá inspiraci z původního východního schodiště.[148] Projekt Aleny Poslušné považuji za kvalitní, neboť úpravou východní části areálu nechává znovu vyznít hlavní budovu mlýnů jako moderní dominantu Pardubic. Zároveň do samotných mlýnů i jejich okolí navrací život, čímž úspěšně zajišťuje jejich další využití a integruje je do dění v centru města.

V září roku 2013 mělo město možnost mlýny odkoupit za 40 miliónů korun, ale nemohlo se rozhodnout, zda tak učiní.[149] Lucie Jelínková ve svém článku pro Archiweb vysvětluje další možné postupy města následovně: „Nabídku akceptují a mlýny koupí. Radnice také může pouze regulovat, co v areálu v budoucnu vznikne, aniž by byla jeho majitelem. Třetí variantou je, že město nebude řešit regulaci vůbec a nechá všechny stavební činnosti na budoucím investorovi, což je ale málo pravděpodobné.“[150] Pokud by Pardubice mlýny odkoupily bez odhodlání k jejich rozvoji a bez konkrétní vize, mohlo by se stát, že budou chátrat desítky let jako bývalá továrna Tesla v Pardubičkách. Tu nakonec město letos plánuje pronajmout (a později prodat) developerské společnosti Linkcity, která už připravila návrh na konverzi továrny na obytné objekty.[151] Hlavním středem zájmu je dále zlepšení občanské vybavenosti a nové řešení pozemní komunikace v okolí nemocnice nacházející se naproti areálu.[152] Nejvíce reálnou se tedy i v případě mlýnů jeví možnost jejich odkoupení jiným investorem, s nímž by pak město mohlo spolupracovat. Jednání mezi společností Goodmills a městem trvala až do října roku 2015, kdy se město po dlouhém váhání rozhodlo mlýny neodkoupit. Důvodem byly obavy některých zastupitelů spojené s výší provozních nákladů a

[148] POSLUŠNÁ 2014, 13.
[149] Lucie JELÍNKOVÁ: O automatické mlýny v Pardubicích se zajímají dva investoři. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/o-automaticke-mlyny-v-pardubicich-se-zajimaji-dva-investori, vyhledáno 27. 6. 2018.
[150] Lucie JELÍNKOVÁ: V září Pardubice rozhodnou, jestli koupí Automatické mlýny. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/v-zari-pardubice-rozhodnou-jestli-koupi-automaticke-mlyny, vyhledáno 27. 6. 2018.
[151] https://www.archiweb.cz/en/n/home/developer-planuje-v-byvale-tesle-stavet-byty-i-obchodni-dum, vyhledáno 27. 6. 2018.
[152] Milan ZLÍNSKÝ: Ostuda Pardubic zmizí. Firma zcela přestaví bývalou Teslu. In: iDnes.cz Pardubice a Pardubický kraj, https://pardubice.idnes.cz/tesla-pardubice-primator-areal-prestavba-byty-brownfield-pmw-/pardubice-zpravy.aspx?c=A180626_411024_pardubice-zpravy_skn, vyhledáno 27. 6. 2018.

nákladů na přestavbu.[153] Tento krok se setkal s kritikou ze strany pracovní skupiny Mlýny,[154] která primátorovi města zaslala otevřený dopis. V něm rozhodnutí vedení města odsuzuje za promarnění šance naplnit potenciál nově prohlášené národní kulturní památky. Dále zmiňuje jeho odmítnutí vyhovět opakované žádosti o osobní setkání, při němž chtěla skupina městu nabídnout své odborné znalosti k poučenému formování jeho finálního rozhodnutí.[155] Situace se změnila k lepšímu v prosinci roku 2015, kdy se začaly objevovat zmínky o novém kupci a s tím spojené zprávy o připravovaném regulačním plánu.[156]

Mlýny Bratři Winternitzové od společnosti Goodmills nakonec v březnu roku 2016 odkoupil architekt Lukáš Smetana se svou ženou Marianou.[157] Ten si byl od počátku vědom závažnosti své úlohy a věděl, že vhodný návrh na revitalizaci mlýnů je může ovlivnit na dalších sto let. Jeho plánem bylo otevřít mlýny veřejnosti a zároveň v nich vytvořit obytné prostory. Jelikož se jedná o národní kulturní památku, měl na obnovu stavby k dispozici evropské dotace, které podle tehdejšího ministra kultury Daniela Hermana „v minulosti pomohly zachránit řadu rozsáhlých objektů.“[158] Pro zpracování návrhu revitalizace však musel počkat na vytvoření zmiňovaného regulačního plánu. Získal tak čas na důkladné promyšlení nejvhodnějšího řešení a dokonce vyjel do zahraničí, aby se poučil na příkladech zdařilých revitalizací tamních brownfieldů.[159] Město mezitím v říjnu 2016 uspořádalo soutěžní workshop na vypracování regulačního plánu. Účastnilo se ho šestnáct českých i slovenských kolektivů, z nichž odborná porota vybrala ateliéry D3A, re:architekti (Michal

---

153 https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubice-nekoupi-pamatkove-chranene-automaticke-mlyny, vyhledáno 27. 6. 2018.

154 Tato skupina vznikla z iniciativy Mlýny městu a plánovala v mlýnech zřídit kulturně-vzdělávací centrum. Jejími členy byli mimo jiné i architekti a památkáři; https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubice-se-nevzdavaji-myslenky-koupit-pamatkove-mlyny, vyhledáno 27. 6. 2018.

155 Šárka ZAHÁLKOVÁ: Otevřený dopis. Reakce na aktuální situaci spjatou s prodejem Automatických mlýnů. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/otevreny-dopis-reakce-na-aktualni-situaci-spjatou-s-prodejem-automatickych-mlynu, vyhledáno 27. 6. 2018.

156 https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubice-chteji-pro-gocarovy-mlyny-regulacni-plan, vyhledáno 27. 6. 2018.

157 https://www.archiweb.cz/n/domaci/automaticke-mlyny-v-pardubicich-koupil-architekt-smetana, vyhledáno 27. 6. 2018.

158 https://www.archiweb.cz/n/domaci/gocarovy-mlyny-by-nove-mohly-slouzit-verejnosti-i-pro-bydleni, vyhledáno 27. 6. 2018.

159 https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubice-chystaji-regulacni-plan-pro-mlyny-a-okoli, vyhledáno 27. 6. 2018.

Kuzemenský) a UNIT Architekti.[160] Tým D3A ve svém návrhu doporučuje jednosměrný provoz na nábřeží Chrudimky a v ulici Na Ležánkách. Na nábřeží se rovněž zaměřuje studio Re:architekti, které zdejší silniční provoz zcela ruší a vytváří tak prostor pro různé aktivity. Plán od UNIT architekti se zabývá především rozmanitou nízkopodlažní obytnou zástavbou vhodnou pro bydlení rodin, studentů i seniorů.[161] Poslední zmíněný byl odbornou porotou vybrán jako vítězný,[162] nicméně architekt Smetana nebyl navrženými regulačními plány zcela přesvědčen. Zhodnotil je slovy: „Zdá se mi, že architekti, kteří regulační plán připravují, se těch Automatických mlýnů bojí. Každému jsem při tom zadávání dal velkou volnost, ale nikdo ji nevyužil, každý si nechává odstup.“[163] Spolu s manželkou tedy oslovili další studia a v dubnu roku 2017 se plánovali s městem a autorem regulačního plánu domluvit na úpravách.[164] V dubnu pak město projevilo seriózní zájem o pronájem části mlýnů ke zřízení Centrálních polytechnických dílen s velmi nákladným a tedy obtížně dostupným technickým vybavením. Žáci by si na něm mohli vyzkoušet praktickou stránku probírané látky ve školách a získat tak kladný vztah k technickým předmětům.[165] V říjnu téhož roku projevil o Gočárovu budovu z roku 1911 zájem i kraj. Chtěl by do ní přenést Východočeskou galerii sídlící v současné době v hospodářských objektech pardubického zámku a v Domě U Jonáše na Pernštýnském náměstí. Toto řešení doporučili architekti zabývající se využitím zámku, a sice Ladislav Lábus, Josef Pleskot a Petr Všetečka. Smetanovi se jejich návrh velmi zalíbil a přesto, že zprvu počítal spíše s dlouhodobým pronájmem, začal zvažovat i možnost prodeje. Stále však nekompromisně trvá na zachování svého postavení, kdy může dohlížet na přenos galerie a práce s ním spojené. Projekt kraje by se neměl vylučovat s projektem města na

[160] Pavel DOSOUDIL: O regulační plán Automatických mlýnů se utkají tři soutěžní týmy. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/souteze/o-regulacni-plan-automatickych-mlynu-se-utkaji-tri-soutezni-tymy, vyhledáno 27. 6. 2018.
[161] https://www.archiweb.cz/n/domaci/urbaniste-predstavili-navrhy-rozvoje-mlynskeho-ostrova-v-pardubicich, vyhledáno 27. 6. 2018.
[162] https://www.archiweb.cz/n/souteze/vzhled-okoli-gocarovych-mlynu-navrhne-studio-unit-architekti, vyhledáno 27. 6. 2018.
[163] Naďa KUBÍNKOVÁ: Majitel se chce do mlýnů nastěhovat, návštěvníky do nového pustí za 4 roky. In: Český Rozhlas Pardubice, https://pardubice.rozhlas.cz/majitel-se-chce-do-mlynu-nastehovat-navstevniky-do-noveho-pusti-za-4-roky-6033680, vyhledáno 27. 6. 2018.
[164] KUBÍNKOVÁ 2017.
[165] https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubice-chteji-mit-v-automatickych-mlynech-polytechnicke-dilny, vyhledáno 27. 6. 2018.

Centrální polytechnické dílny, nad nímž bude mít Smetana rovněž kontrolu.[166] Kraj svůj záměr potvrdil v dubnu letošního roku a s rekonstrukcí plánuje začít koncem roku 2019.[167] Dva měsíce poté svůj záměr potvrdilo i město a souhlasilo při tom se situováním svého vzdělávacího projektu do přízemí moučného skladu.[168] Za peníze získané prodejem chce Smetana demolovat nehodnotnou okolní zástavbu (podobně jako to navrhuje Alena Poslušná) a vytvořit zde dvě náměstí. Ve zbytku dvou třetin areálu, které zůstanou v jeho vlastnictví, plánuje vybudovat obchody, kavárny, minipivovar a obytné prostory. Sám s rodinou uvažuje, že se do mlýnů po jejich revitalizaci přestěhuje.[169]

Závěr

Hlavním cílem práce bylo monografické zpracování mlýnů Bratři Winternitzové ve spojení s otevřením otázky ohledně jejich dalšího využití. Mlýny byly zasazeny do kontextu Gočárovy tvorby a byly podrobeny důkladné formální analýze, která umožnila pochopení jejich stavebního vývoje. Práce rovněž přiblížila okolnosti vzniku mlýnů, čímž je uvedla do souvislostí s tehdejším děním v Pardubicích. V nemalé míře se pak zabývala problematikou památkové ochrany a revitalizace industriálních staveb v České republice a na konkrétních případech ukázala vhodné postupy rekonstrukcí a konverzí. Do tohoto kontextu zasadila stav pardubických mlýnů po ukončení jejich činnosti a uvedla čtenáře do aktuální situace, která vyvrcholila v reálnou naději na další zdařilou revitalizaci industriálního areálu na našem území.

V mnohých ohledech měla Gočárova stavba veliké štěstí. Zaprvé se nejen mezi pardubickými obyvateli vesměs setkává s pozitivními asociacemi, díky nimž zájem o ní upadá jen těžko. Zadruhé se jí pohotově po ukončení činnosti v roce 2012 ujala iniciativa Mlýny městu (z níž později vznikla pracovní skupina Mlýny) a aktivně přispívala k tomu, aby se zabránilo chátrání areálu, než se najde jeho nový majitel. Poslední a velmi zásadní je fakt, že mlýny odkoupil architekt Smetana, který nad

166 https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubicke-hejtmanstvi-chce-koupit-cast-gocarovych-mlynu, vyhledáno 28. 6. 2018.
167 https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubicky-kraj-koupi-pro-galerii-cast-pamatkove-chranenych-mlynu, vyhledáno 28. 6. 2018.
168 Lucie JELÍNKOVÁ: Pardubice koupí část mlýnů pro galerii a polytechnické dílny. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubice-koupi-cast-mlynu-pro-galerii-a-polytechnicke-dilny, vyhledáno 28. 6. 2018.
169 https://www.archiweb.cz/n/domaci/vlastnik-automatickych-mlynu-odmita-ze-je-koupil-pro-spekulace, vyhledáno 28. 6. 2018.

areálem i přes pronájem nebo prodej jeho částí nekompromisně drží ochrannou ruku. Od začátku pro ně má jasnou vizi, ale je ochoten o možnostech nového využití diskutovat. Mlýny Bratři Winternitzové se tak i po nejistém období spjatém s nerozhodností vedení města stávají dalším modelovým příkladem, jak lze s památkově chráněnou industriální stavbou zacházet.

Obrazová příloha

1. Poloha mlýnu Valcha na mapě z III. vojenského mapování (Čechy 1877–1880), 1:25000, mapový list č. 3955/4, výřez

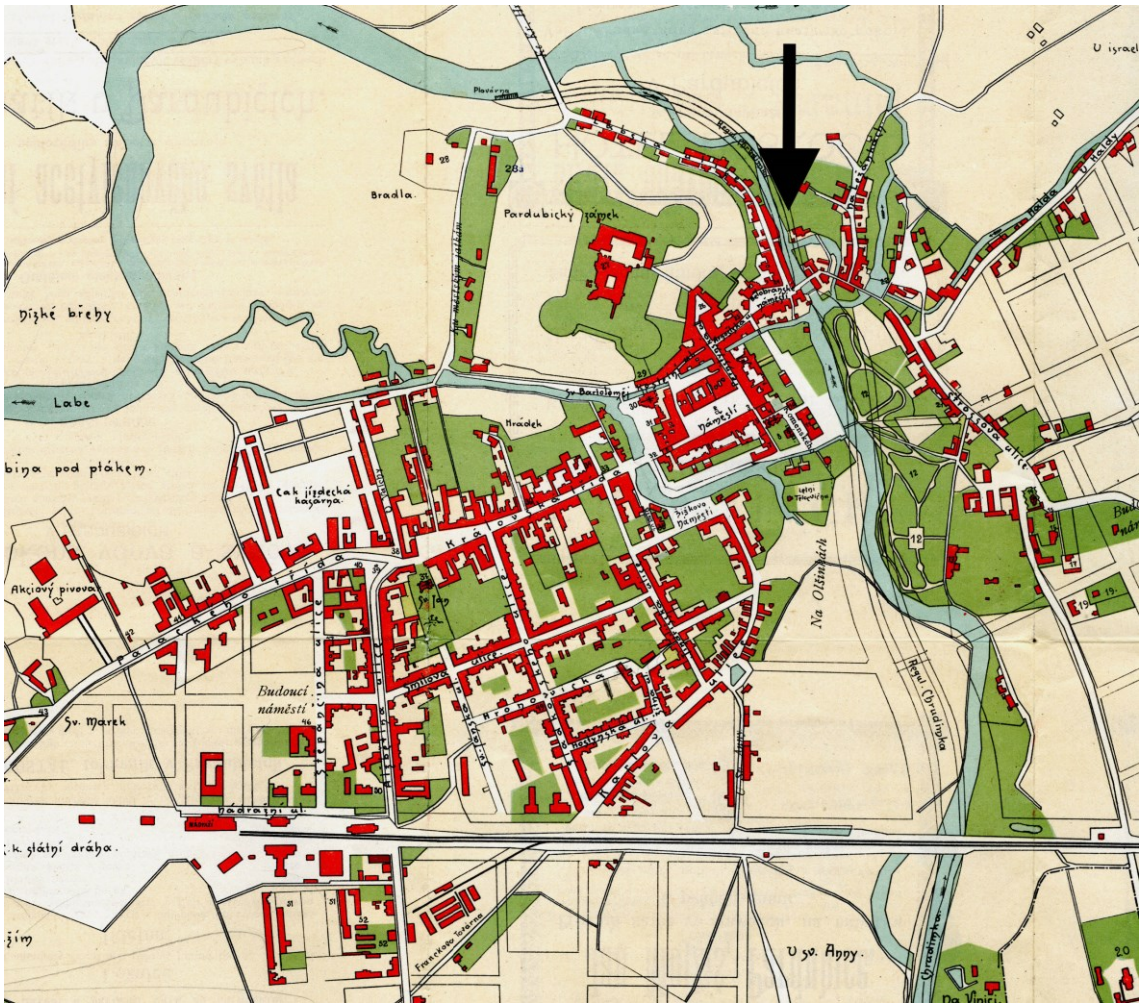

2. Poloha pozemku vzhledem k městu v době, kdy na něm měly vzniknout mlýny Bratři Winternitzové. Orientační plán královského komorního města Pardubic vydaný Janem Liebichem (asi 1894–1909), 1:7400, výřez

3. Železný most přes Chrudimku spojující dnešní Čechovo a Vrchlického nábřeží, na pravé straně mlýn Bratři Winternitzové, rok 1911

4. Hydroelektrárna na Chrudimce, vzadu uprostřed mlýn Bratři Winternitzové, bez datace

5. Pohled na hydroelektrárnu na Chrudimce, v pozadí mlýny Bratři Winternitzové, bez datace

6. Pohlednice, řeka Chrudimka a mlýny Bratři Winternitzové, rok 1918

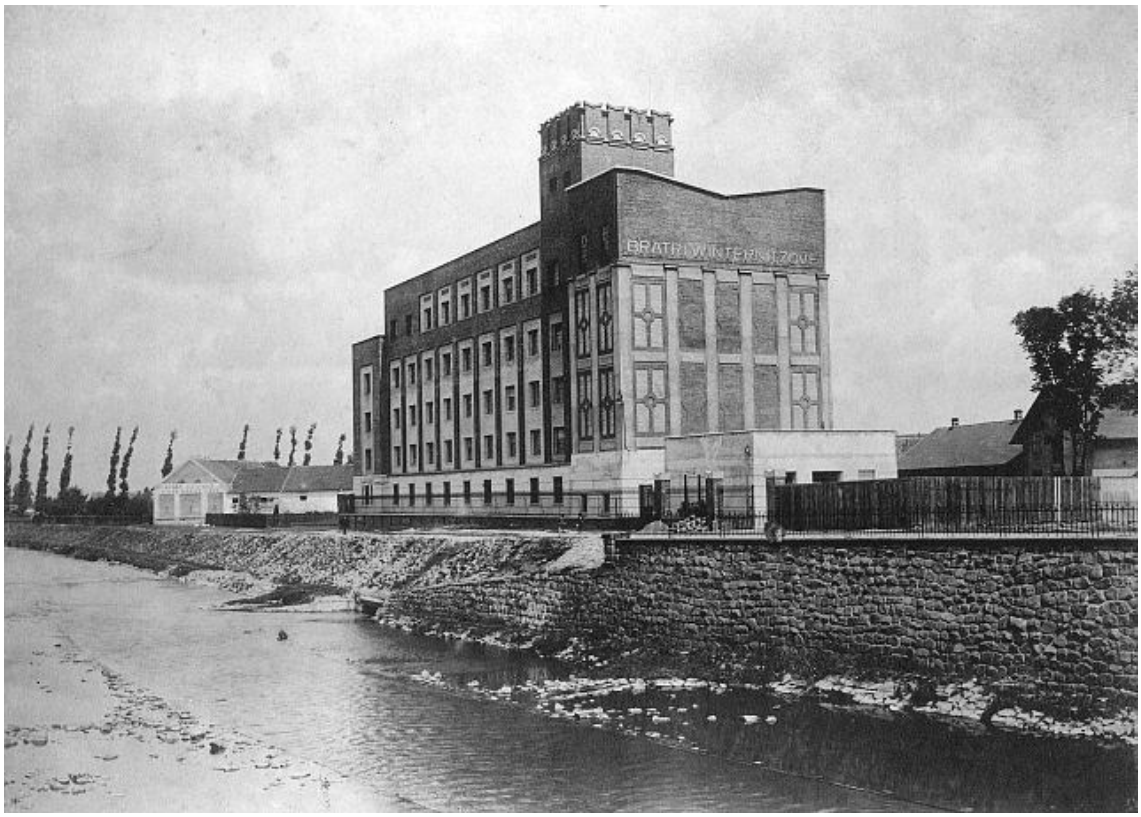

7. Mlýny Bratři Winternitzové po obnově po požáru na fotografii Josefa Pírky, rok 1922

8. Mlýny Bratři Winternitzové, pohled od Chrudimky (od jihozápadu), po roce 1927

9.Motor s transmisí, současný stav

10. Kovové moukovody, současný stav

11. Skleněný moukovod (vpravo), současný stav

12. Vnitřní pás korečkového dopravníku, současný stav

13. Korečkové dopravníky, současný stav

14. Tobogán, současný stav

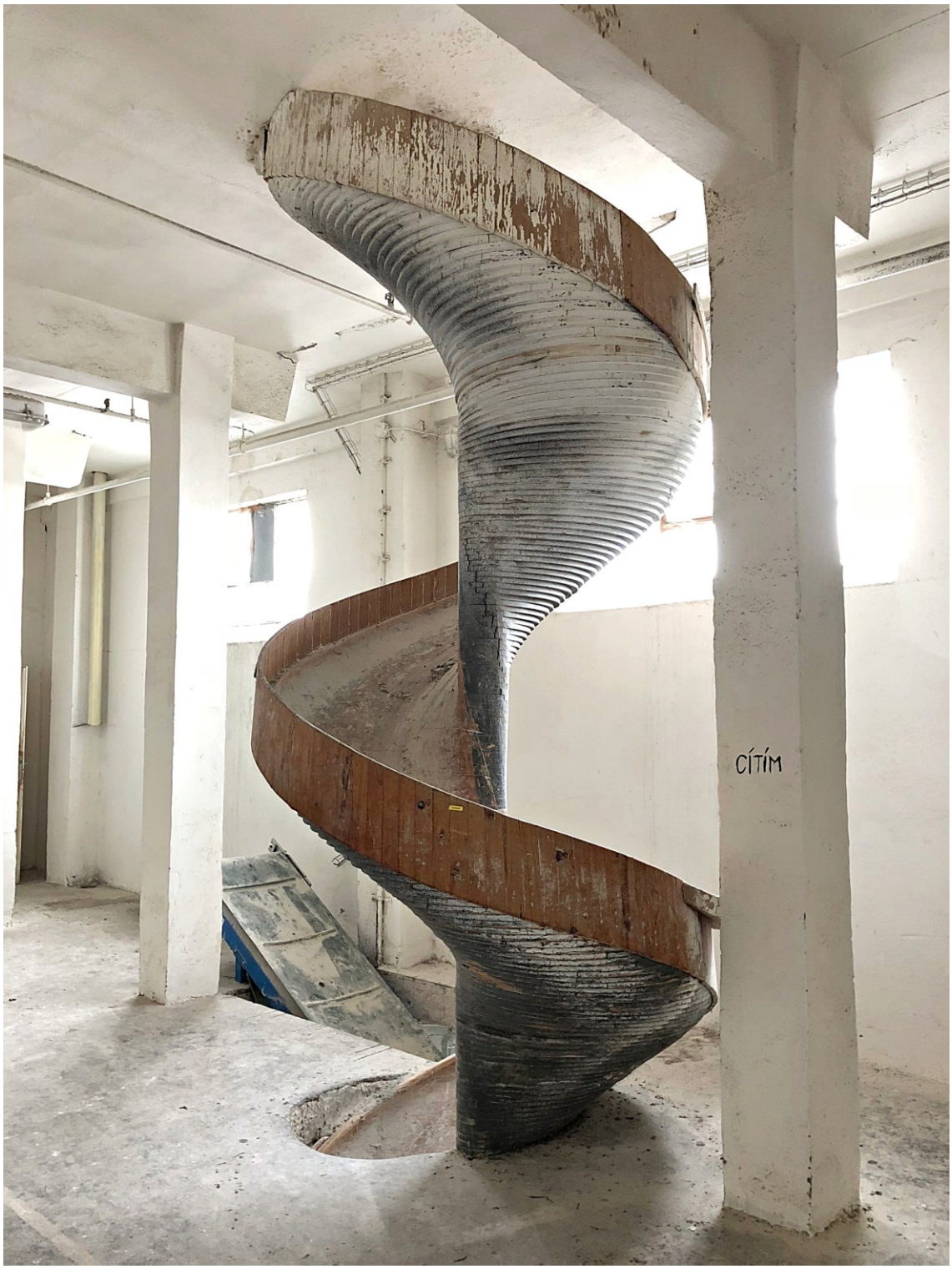

15. Tobogán, současný stav

16. Tobogán, současný stav

17. Řídící kabina, současný stav

18. Ovládací panel, současný stav

19. Spodní část sil na žitné otruby, současný stav

20. Detail severního průčelí budovy z roku 1911, současný stav

21. Pytlovačka, současný stav

22. Dřevěný vysévač zavěšený na bambusových tyčích, současný stav

23. Otvory v patrech mlýnice pro umístění moukovodů, současný stav

24. Štěrbiny podél podlah k proudění vzduchu, současný stav

25. Zastropení jižního sila, současný stav

26. Východní silo při pohledu ze střechy, současný stav

27. Vodní věž s umístěnou vzduchotechnikou, současný stav

28. Pohled na areál od Chrudimky, současný stav

29. Pohled na areál z ulice Mezi Mosty, současný stav

30. Pohled na jižní průčelí, současný stav

31. Pohled na trafostanici v místě původního turbínového domku, detail jižního průčelí budovy z roku 1911, současný stav

32. Spojovací trakt mezi budovou z roku 1911 a silem z roku 1926, současný stav

33. Pohled na jižní průčelí, detail členění fasády sila z roku 1916, současný stav

34. Pohled na východní a severní průčelí sila z roku 1916, současný stav

35. Pohled na východní průčelí budovy z roku 1911, současný stav

36. Pohled na východní průčelí přístavby z šedesátých let, současný stav

37. Pohled na severní a západní průčelí, současný stav

38. Detail západního průčelí sila z roku 1911, současný stav

39. Původní hospodářská budova z roku 1911, současný stav

Seznam vyobrazení

1) Poloha mlýnu Valcha na mapě z III. vojenského mapování (Čechy 1877–1880), 1:25 000, mapový list č. 3955/4, výřez. Reprodukce z: http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3955_4, vyhledáno 11. 3. 2018
2) Poloha pozemku vzhledem k městu v době, kdy na něm měly vzniknout mlýny Bratři Winternitzové. Orientační plán královského komorního města Pardubic vydaný Janem Liebichem (asi 1894–1909), 1:7400, výřez. Foto: Fotoarchiv Východočeského muzea v Pardubicích
3) Železný most přes Chrudimku spojující dnešní Čechovo a Vrchlického nábřeží, na pravé straně mlýn bratří Winternitzů, rok 1911. Foto: Fotoarchiv Východočeského muzea v Pardubicích, fotograf Josef Pírka
4) Hydroelektrárna na Chrudimce, vzadu uprostřed mlýn Bratři Winternitzové, bez datace. Foto: Fotoarchiv Východočeského muzea v Pardubicích
5) Pohled na hydroelektrárnu na Chrudimce, v pozadí mlýny Bratři Winternitzové, bez datace. Foto: Fotoarchiv Východočeského muzea v Pardubicích
6) Pohlednice, řeka Chrudimka a mlýny Bratři Winternitzové, rok 1918. Foto: Sbírka Východočeského muzea v Pardubicích
7) Mlýny Bratři Winternitzové po obnově po požáru na fotografii Josefa Pírky, rok 1922. Reprodukce z: http://www.vcm-sbirky.cz/?level=picture&id=353, vyhledáno 24. 5. 2018
8) Mlýny Bratři Winternitzové, pohled od Chrudimky (od jihozápadu), po roce 1927. Foto: Fotoarchiv Východočeského muzea v Pardubicích, fotograf Josef Pírka
9) Motor s transmisí, současný stav. Foto: autorka
10) Kovové moukovody, současný stav. Foto: autorka
11) Skleněný moukovod (vpravo), současný stav. Foto: autorka
12) Vnitřní pás korečkového dopravníku, současný stav. Foto: autorka
13) Korečkové dopravníky, současný stav. Foto: autorka
14) Tobogán, současný stav. Foto: autorka
15) Tobogán, současný stav. Foto: autorka
16) Tobogán, současný stav. Foto: autorka
17) Řídící kabina, současný stav. Foto: autorka

18) Ovládací panel, současný stav. Foto: autorka
19) Spodní část sil na žitné otruby, současný stav. Foto: autorka
20) Detail severního průčelí budovy z roku 1911, současný stav. Foto: autorka
21) Pytlovačka, současný stav. Foto: autorka
22) Dřevěný vysévač zavěšený na bambusových tyčích, současný stav. Foto: autorka
23) Otvory v patrech mlýnice pro umístění moukovodů, současný stav. Foto: autorka
24) Štěrbiny podél podlah k proudění vzduchu, současný stav. Foto: autorka
25) Zastropení jižního sila, současný stav. Foto: autorka
26) Východní silo při pohledu ze střechy, současný stav. Foto: autorka
27) Vodní věž s umístěnou vzduchotechnikou, současný stav. Foto: autorka
28) Pohled na areál od Chrudimky, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
29) Pohled na areál z ulice Mezi Mosty, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
30) Pohled na jižní průčelí, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
31) Pohled na trafostanici v místě původního turbínového domku, detail jižního průčelí budovy z roku 1911, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
32) Spojovací trakt mezi budovou z roku 1911 a silem z roku 1926, současný stav
33) Pohled na jižní průčelí, detail členění fasády sila z roku 1916, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
34) Pohled na východní a severní průčelí sila z roku 1916, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
35) Pohled na východní průčelí budovy z roku 1911, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
36) Pohled na východní průčelí přístavby z šedesátých let, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
37) Pohled na severní a západní průčelí, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
38) Detail západního průčelí sila z roku 1911, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček
39) Původní hospodářská budova z roku 1911, současný stav. Foto: Vojtěch Havlíček

Seznam užitých pramenů a literatury

1) BACÍK/DVOŘÁKOVÁ 2013 — Jakub BACÍK / Dita DVOŘÁKOVÁ: Osobnosti mlýnů. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 48–51
2) BARTOŠ/KOTYK 1993 — Štěpán BARTOŠ / Jiří KOTYK: Pardubice dříve a nyní. Pardubice 1993
3) BARTOŠ/PANOCH 2003 — Štěpán BARTOŠ / Pavel PANOCH: Karel Řepa. Pardubický architekt ve věku nejistot. Pardubice 2003
4) BARTOŠ/LUKEŠ/PANOCH 2006 — Štěpán BARTOŠ / Zdeněk LUKEŠ / Pavel PANOCH: Kaleidoskop tvarů. Století moderní architektury v Pardubickém kraji. Pardubice 2006
5) BARTOŠ/LUKEŠ/PANOCH 2008 — Štěpán BARTOŠ / Zdeněk LUKEŠ / Pavel PANOCH: Ve víru modernosti. Architektura 20. století v Královéhradeckém kraji. Pardubice 2008
6) BENEŠ/ŠEVČÍK 2014 — Ondřej BENEŠ / Oldřich ŠEVČÍK: Architektura 60. let. „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století. Praha 2014
7) BENEŠOVÁ 1949 — Marie BENEŠOVÁ: Architekt Josef Gočár a jeho podíl na vývoji české architektury. Praha 1949
8) BENEŠOVÁ 1958 — Marie BENEŠOVÁ: Josef Gočár. Praha 1958
9) BENEŠOVÁ 1966 — Marie BENEŠOVÁ: O kubismu v české architektuře. In: Architektura ČSR XXV, 1966, 171–184
10) BENEŠOVÁ 1969 — Marie BENEŠOVÁ: Rondokubismus. In: Architektura ČSR XXVIII, 1969, 303–317
11) BENEŠOVÁ 1973 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura 20. let. In: Umění XXI, 1973, 445
12) BENEŠOVÁ 1984 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou staletí. 1780–1980. Praha 1984
13) BENEŠOVÁ 1998 — Marie BENEŠOVÁ: Architektura kubismu. In: Vojtěch LAHODA / Mahulena NEŠLEHOVÁ / Marie PLATOVSKÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Lenka BYDŽOVSKÁ (eds): Dějiny českého výtvarného umění IV/1. Praha 1998, 329–353

14) BENEŠOVÁ/JAKL/TOMAN 2000 — Marie BENEŠOVÁ / Jan JAKL / František TOMAN: Salón republiky. Moderní architektura Hradce Králové. Hradec Králové 2000

15) BENEVOLO 1971 — Leonardo BENEVOLO: History of Modern Architecture I–II. Cambridge 1971

16) BENŠ 1971 — Adolf BENŠ: Výstava díla Josefa Gočára. In: Architektura ČSR XXX, 1971, 278

17) BERAN 2008 — Lukáš BERAN: Nákladové nádraží Žižkov. In: Věstník Klubu Za starou Prahu XXXVIII (IX), 2008, 25–28

18) BERAN 2013 — Lukáš BERAN (ed.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Olomoucký kraj. Praha 2013

19) BERAN 2016 — Lukáš BERAN: Bruno Bauer a industriální architektura v českých zemích. Praha 2016

20) BERAN/FRAGNER/VORLÍK 2010 — Lukáš BERAN / Benjamin FRAGNER / Petr VORLÍK (eds.): Ještěd. Evidence hodnot poválečné architektury. Praha 2010

21) BERAN/VALCHÁŘOVÁ 2005 — Lukáš BERAN / Vladislava VALCHÁŘOVÁ (eds.): Pražský industriál. Technické stavby a průmyslová architektura Prahy. Praha 2005

22) BERAN/VALCHÁŘOVÁ 2006 — Lukáš BERAN / Vladislava VALCHÁŘOVÁ (eds.): Vodní dílo v krajině. Konference na lodi. Praha 2006

23) BERAN/VALCHÁŘOVÁ 2007 — Lukáš BERAN / Vladislava VALCHÁŘOVÁ: Industriál Libereckého kraje. Technické stavby a průmyslová architektura. Průvodce. Praha 2007

24) BERAN/VALCHÁŘOVÁ 2008 — Lukáš BERAN / Vladislava VALCHÁŘOVÁ (eds.): Průmyslové dědictví Ústeckého kraje. Mapování a revitalizace. Praha 2008

25) BERAN/VALCHÁŘOVÁ 2009 — Lukáš BERAN / Vladislava VALCHÁŘOVÁ: Industriál Prahy 3. Technické stavby a průmyslová architektura. Průvodce. Praha 2009

26) BERAN/VALCHÁŘOVÁ/ZIKMUND 2013 — Lukáš BERAN / Vladislava VALCHÁŘOVÁ / Jan ZIKMUND (eds.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Plzeňský kraj. Praha 2013

27) BERAN/VALCHÁŘOVÁ/ZIKMUND 2014 — Lukáš BERAN / Vladislava VALCHÁŘOVÁ / Jan ZIKMUND (eds.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Kraj Vysočina. Praha 2014

28) BERANOVÁ/KUBAČÁK 2010 — Magdalena BERANOVÁ / Antonín KUBAČÁK: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě. Praha 2010

29) BIEDERMANN 2010 — František BIEDERMANN: Zbourané stavby města Rakovníka. Válcový mlýn Františka Hradce. In: Věstník Musejního spolku Královského města Rakovníka a okresu Rakovnického XLVIII, 2010, 3–21

30) BLAU/PLATZER 1999 — Eve BLAU / Monika PLATZER: Zrození metropole. Moderní architektura a město ve střední Evropě 1890–1937. Praha 1999

31) BOŘECKÝ/EXNER/NOVOTNÝ 2011 — Jindřich BOŘECKÝ / Ivan EXNER / Tomáš NOVOTNÝ: Josef Gočár, Otakar Novotný. Praha 2011

32) BOUDOVÁ/FRAGNER/KASTLOVÁ/POLÁČEK/VORLÍK/ZIKMUND 2016 — Petra BOUDOVÁ / Benjamin FRAGNER / Veronika KASTLOVÁ / Vojtěch POLÁČEK / Petr VORLÍK / Jan ZIKMUND (eds.): Industriály 2016. Kulturní a komunitní projekty pro objekty průmyslového dědictví. Praha 2016

33) BRANBERGER 1936 — Karel BRANBERGER: Československé mlynářství po stránce technické. In: Václav SLOUP: Československé mlynářství. Praha 1936, 132–134

34) BRODCOVÁ 2017 — Daniela BRODCOVÁ: Hotel Thermal památkou nebude, rozhodlo ministerstvo kultury. In: iRozhlas, https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/hotel-thermal-pamatkou-nebude-rozhodlo-ministerstvo-kultury_1705051324_dbr. Vyhledáno 24. 6. 2018

35) BUREŠ 2002 — Pavel BUREŠ: Několik poznámek a úvah k problematice podstaty, záchrany a další existence vodních mlýnů. In: Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny, 2002, 80–85

36) CAHLÍKOVÁ/KRZYŽANKOVÁ/PROKOPOVÁ/ŠÁTAVOVÁ 2008 — Leona CAHLÍKOVÁ / Vlasta KRZYŽANKOVÁ / Anna PROKOPOVÁ / Dana ŠÁTAVOVÁ: Industriální stavby. Pivovary. 1. rekonstrukce a konverze pivovarů. Ostrava 2008

37) CZUMALO 2008 — Vladimír CZUMALO (et al.): Péče o architektonické dědictví. Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky I. Praha 2008

38) DOSOUDIL 2016 — Pavel DOSOUDIL: O regulační plán Automatických mlýnů se utkají tři soutěžní týmy. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/souteze/o-regulacni-plan-automatickych-mlynu-se-utkaji-tri-soutezni-tymy, vyhledáno 27. 6. 2018

39) DROBNÁ 2011 — Markéta DROBNÁ: Regulace Chrudimky a centralizace mlynářského řemesla (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně). Brno 2011

40) DVOŘÁK 2004 — Max DVOŘÁK: Katechismus památkové péče. Praha 2004

41) DVOŘÁKOVÁ 2006 — Eva DVOŘÁKOVÁ: Mlýn a silo bratří Winternitzů v Pardubicích. In: Stavební listy XII, 2006, 11

42) DVOŘÁKOVÁ 2011 — Dita DVOŘÁKOVÁ (ed.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Karlovarský kraj. Praha 2011

43) DVOŘÁKOVÁ/FRAGNER/FRIČ/ŠENBERGER 2007 — Eva DVOŘÁKOVÁ / Benjamin FRAGNER / Pavel FRIČ / Tomáš ŠENBERGER: Industriál paměť východiska. Praha 2007

44) FASSATI 2008 — Tomáš FASSATI: Z Benešova za stavbami 20. století krajinou vnější i vnitřní. Průvodce světem architektury 20. století Benešovska. Benešov 2008

45) FRAGNER 2006 — Benjamin FRAGNER: Jiné užití, jiné světy. In: Ateliér XXIII, 2006, 8–9

46) FRAGNER/HANZLOVÁ 2005 — Benjamin FRAGNER / Alena HANZLOVÁ (eds.): Industriální stopy. Architektura konverzí průmyslového dědictví v České republice 2000–2005. Praha 2005

47) FRAGNER/SKŘIVAN 2012 — Benjamin FRAGNER / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Pražská nádraží ne/využitá. Praha 2012

48) FRAGNER/VALCHÁŘOVÁ 2010 — Benjamin FRAGNER / Vladislava VALCHÁŘOVÁ (eds.): Průmyslové dědictví ve vzduchoprázdnu mezi profesionály a amatéry. Praha 2010

49) FRAGNER/VALCHÁŘOVÁ 2014 — Benjamin FRAGNER / Vladislava VALCHÁŘOVÁ (eds.): Industriální topografie. Architektura konverzí, Česká republika 2005–2015. Praha 2014

50) FRAGNER/VORLÍK/ZIKMUND 2010 — Benjamin FRAGNER / Petr VORLÍK / Jan ZIKMUND (eds.): Úskalí nového využití. Pivovar v Buštěhradě. Soutěžní projekty studentů architektury. Praha 2010

51) FRAGNER/ZIKMUND 2009 — Benjamin FRAGNER / Jan ZIKMUND (eds.): Co jsme si zbořili. Bilance mizející průmyslové éry / deset let. Praha 2009

52) FRAMPTON 2004 — Kenneth FRAMPTON: Moderní architektura. Kritické dějiny. Praha 2004

53) FRONEK 2009 — Jiří FRONEK: Artěl „... jehož historie jest historií odvahy a průkopnictví“. In: Jiří FRONEK (ed.): Artěl. Umění pro všední den 1908–1935. Praha 2009, 9–34

54) GIRSA/HOLEČEK 2009 — Václav GIRSA / Josef HOLEČEK (et al.): Projektování obnovy stavebních památek. Praha 2009

55) GLANCEY 2004 — Jonathan GLANCEY: Moderní architektura. Nejvýznamnější světové stavby 20. století. Praha 2004

56) GOČÁR 1969 — Jiří GOČÁR: Můj otec Josef Gočár. In: Technický magazín XII, 1969, 22–23

57) GOČÁR 1993 — Josef GOČÁR: Vlastní životopis. In: Umění XLI, 1993, 33–36

58) GOČÁR 2010 — Josef GOČÁR: Sny a vize. Neuskutečněné projekty Josefa Gočára pro Hradec Králové. Katalog výstavy Muzea východních Čech v Hradci Králové, 18. 5 – 31. 10. 2010. Hradec Králové 2010

59) GOČÁR/HEYTHUM 1937 — Josef GOČÁR / Antonín HEYTHUM: Průvodní zpráva k soutěžnímu návrhu J. Gočára a A. Heythuma. Československý státní pavilon v Paříži 1937. In: Stavba XIII, 1937, 178–181

60) GÖSSEL/LETHÄUSEROVÁ 2006 — Peter GÖSSEL / Gabriele LETHÄUSEROVÁ: Architektura 20. století. Praha 2006

61) HÁJEK 2007 — Karel HÁJEK: Architekt Josef Danda. Praha 2007

62) HEČKOVÁ/MARKOVÁ/SLACH 2013 — Michaela HEČKOVÁ / Blanka MARKOVÁ / Ondřej SLACH: Továrna na sny. Základní desatero úspěchu při zavádění horizontálních projektů a kreativních inkubátorů a příklady dobré praxe rekonverzí industriálního dědictví. Plzeň 2013

63) HELÁNOVÁ 2018 — Martina HELÁNOVÁ: Ostrava chce vybudovat mezinárodní kulturní centrum. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/ostrava-chce-vybudovat-mezinarodni-kulturni-centrum, vyhledáno 24. 6. 2018

64) HERTÍK 1890 — Emanuel HERTÍK: Mlynářství. Stručný nástin vývinu mlýnů obilních a nynějšího jejich strojního zařízení. Praha 1890

65) HLUŠIČKOVÁ 2001–2004 — Hana HLUŠIČKOVÁ (ed.): Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I.–IV.. Praha 2001–2004

66) HNÍDKOVÁ 2008 — Vendula HNÍDKOVÁ: Bauerova vila. Museum a galerie. Praha 2008

67) HNÍDKOVÁ 2009 — Vendula HNÍDKOVÁ: Rondokubismus versus národní styl. In: Umění LVII, 2009, 74–84

68) HNÍDKOVÁ 2013 — Vendula HNÍDKOVÁ: Národní styl. Kultura a politika. Praha 2013

69) HOFFMAN 2018 — Patrik HOFFMAN: Konverze Uhelného Mlýna na multifunkční objekt. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/b/konverze-uhelneho-mlyna-na-multifunkcni-objekt, vyhledáno 25. 6. 2018

70) HORÁČEK 2017 — Michal HORÁČEK: Benešov technický a industriální. Benešov 2017

71) HRSTKA/ŘEHÁČEK 2015 — Josef HRSTKA / Jan ŘEHÁČEK: Pardubické městské řeky, mlýny a mosty (=AB-Zet Pardubicka, 57. sešit). Pardubice 2015

72) HŮRKOVÁ 2009 — Alena HŮRKOVÁ: Josef Gočár a Gymnázium J. K. Tyla. Hradec Králové 2009

73) JANÁK 1912 — Pavel JANÁK: Hranol a pyramida. In: Umělecký měsíčník I. 1912, 162–170

74) JANÁK 1930 — Pavel JANÁK: Výstava bydlení osada Baba v Praze. In: Lidové noviny 38, 1930, 11

75) JANATA 2016 — Michal JANATA: Velkoměsta v 19. a 20. století – křižovatky změn. Urbanistické strategie v komparativní perspektivě. Zlín 2016

76) JANSOVÁ/KUČERA 2016 — Petra JANSOVÁ / Petr KUČERA: Obrazem. Tak industriální Česko chátrá. Vzorem na záchranu jsou Dolní Vítkovice. In: Aktuálně.cz, https://magazin.aktualne.cz/obrazem/industrialni-pamatky/r~e35a81aa54e511e6851c002590604f2e/. Vyhledáno 26. 6. 2018

77) JELÍNKOVÁ 2013a — Lucie JELÍNKOVÁ: V září Pardubice rozhodnou, jestli koupí Automatické mlýny. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/v-zari-pardubice-rozhodnou-jestli-koupi-automaticke-mlyny, vyhledáno 27. 6. 2018

78) JELÍNKOVÁ 2013b — Lucie JELÍNKOVÁ: O automatické mlýny v Pardubicích se zajímají dva investoři. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/o-automaticke-mlyny-v-pardubicich-se-zajimaji-dva-investori, vyhledáno 27. 6. 2018

79) JELÍNKOVÁ 2018 — Lucie JELÍNKOVÁ: Pardubice koupí část mlýnů pro galerii a polytechnické dílny. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/pardubice-koupi-cast-mlynu-pro-galerii-a-polytechnicke-dilny, vyhledáno 28. 6. 2018

80) JODAR 2008 — Meritxell Puig JODAR: Komerční využití průmyslového dědictví. Maloobchod jako alternativa k.... In: Benjamin FRAGNER (ed.): Průmyslové dědictví. Sborník příspěvků z mezinárodního bienále Industriální stopy. Praha 2008, 102–105

81) KADEŘÁBKOVÁ 2009 — Božena KADEŘÁBKOVÁ (et al.): Brownfields. Jak vznikají a co s nimi. Praha 2009

82) KARAS 1919 — Jaroslav KARAS: Historický vývoj mlynářství. Praha 1919

83) KAŠÍKOVÁ 2013 — Anna KAŠÍKOVÁ: Nové využití Winternitzových mlýnů. Výstava projektů. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/vystavy/nove-vyuziti-winternitzovych-mlynu-vystava-projektu, vyhledáno 26. 6. 2018

84) KIBIC 2009 — Karel KIBIC (et al.): Péče o architektonické dědictví. Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky III. Praha 2009

85) KLEMPERA 2003 — Josef KLEMPERA: Vodní mlýny v Čechách VI. Královéhradecko, Pardubicko, Jaroměřsko, Chlumecko, Novobydžovsko, Hořicko, Litomyšlsko, Českotřebovsko, Vysokomýtsko, Náchodsko, Dobrušsko, Lomnicko, Novopacko. Praha 2003

86) KLIVAR 1992 — Miroslav KLIVAR: Český kubismus v architektuře. Praha 1992

87) KOTYK/RAZSKAZOV/ŘEHÁČEK 2012 — Jiří KOTYK / Jiří RAZSKAZOV / Jan ŘEHÁČEK: Pardubice v běhu staletí. Pardubice 2012

88) KOULA 1940 — Jan Emil KOULA: Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století. Praha 1940

89) KUBÍNKOVÁ 2017 — Naďa KUBÍNKOVÁ: Majitel se chce do mlýnů nastěhovat, návštěvníky do nového pustí za 4 roky. In: Český Rozhlas Pardubice, https://pardubice.rozhlas.cz/majitel-se-chce-do-mlynu-nastehovat-navstevniky-do-noveho-pusti-za-4-roky-6033680, vyhledáno 27. 6. 2018

90) LAHODA 1996 — Vojtěch LAHODA: Český kubismus. Praha 1996

91) LAHODA 2004 — Vojtěch LAHODA: Smetanovo nábřeží 6/995, Praha 1 – Staré Město. Atelier pro výtvarnou práci Artěl. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 162–163

92) LUKEŠ 2006 — Zdeněk LUKEŠ: Kouzlo starých továren aneb Pět příběhů a zkušeností z průzkumu pražské industriální architektury. In: Ateliér XXIII, 2006, 9

93) LUKEŠ 2006 — Zdeněk LUKEŠ (et al.): Český architektonický kubismus. Podivuhodný směr, který se zrodil v Praze. Katalog výstavy Galerie Jaroslava Fragnera, 21. 12. 2006 – 11. 2. 2007. Praha 2006

94) LUKEŠ 2010 — Zdeněk LUKEŠ: Životopisná data. In: Zdeněk LUKEŠ (ed.): Josef Gočár. Praha 2010, 362–369

95) LUKEŠ/PANOCH 2010 — Zdeněk LUKEŠ / Pavel PANOCH: Mládí a počátky tvorby. Secese a moderna. In: Zdeněk LUKEŠ (ed.): Josef Gočár. Praha 2010, 16–55

96) Výstava Osady Baba. In: Lidové noviny 40, 1932, 8

97) MAXOVÁ 2008 — Ivana MAXOVÁ (et al.): Péče o architektonické dědictví. Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky II. Praha 2008

98) MERTLÍKOVÁ 2011 — Olga MERTLÍKOVÁ (ed.): Gočár. Wenke. Jaroměř 2011

99) Národní technické muzeum 1993 — Národní technické muzeum: Průvodce po technických památkách v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1993

100) NEKULA 2009 — Marek NEKULA: Národní symbolika ve veřejném prostoru. In: Ročenka textů zahraničních profesorů III, 2009, 357–384

101) NOVÝ 1998 — Otakar NOVÝ: Česká architektonická avantgarda. Praha 1998

102) PALEČEK 2001 — Jiří PALEČEK: Pardubice ve 20. století (= AB–Zet Pardubicka). Pardubice 2001

103) PANOCH 2013 — Pavel PANOCH: Mezi tradicí a novátorstvím. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 38–43

104) PECHAR/ULRICH 1981 — Josef PECHAR / Petr URLICH: Programy české architektury. Praha 1981

105) PLATOVSKÁ 2001 — Marie PLATOVSKÁ: Josef Gočár u Černé Matky boží, Praga. Florencie 2001

106) POCHE 1980 — Emanuel POCHE (et al.): Umělecké památky Čech III. Praha 1980

107) POSLUŠNÁ 2014 — Alena POSLUŠNÁ: Konverze areálu Winternitzových mlýnů v Pardubicích (diplomová práce na Fakultě architektury ČVUT). Praha 2014

108) POTŮČEK/ZIKMUND 2016 — Jakub POTŮČEK / Jan ZIKMUND (eds.): Mlékárna jako úkol hodný architekta. Rudolf Holý. Praha 2016

109) PŘIDAL 2004 — Jaromil PŘIDAL: Revitalizace veřejných prostorů v centrech historických měst (zkrácená verze dizertační práce na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně). Brno 2004

110) RAEBURN 1993 — Michael RAEBURN (et al.): Dějiny architektury. Praha 1993, 198–301

111) RIEGL 2003 — Alois RIEGL: Moderní památková péče. Praha 2003

112) Rolnické obilní skladiště, válcový mlýn a pecnářství 1941 — Rolnické obilní skladiště, válcový mlýn a pecnářství: Stanovy Rolnického obilního skladiště, válcový mlýn a pecnářství, zapsaného společenstva s obmezeným ručením v Poříčí u Českých Budějovic. Poříčí u Českých Budějovic 1941

113) SKŘIVAN 2013 — Pavel SKŘIVAN: Mlýnská technologie a její tradice v Pardubicích. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 44–47

114) SKŘIVAN/ŠIMKOVÁ 2013 — Tomáš SKŘIVAN / Daniela ŠIMKOVÁ: Aktuální situace. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 54–55

115) BUKOVSKÝ 1936 — František BUKOVSKÝ: Z dějin našeho mlynářství. In: Václav SLOUP: Československé mlynářství. Praha 1936, 73–76

116) SLUKOVÁ/SKŘIVAN/HRUŠKOVÁ 2017 — Marcela SLUKOVÁ / Pavel SKŘIVAN / Marie HRUŠKOVÁ: Cereální chemie a technologie. Zpracování obilovin. Mlýnská a těstárenská výroba. Praha 2017

117) SOKOL 1971 — Jan SOKOL: Výstava díla Josefa Gočára. In: Architektura ČSR XXX, 1971, 278–280

118) SRP 2004 — Karel SRP: Veleslavínova 3/59, Praha 1 – Staré Město. Pražské umělecké dílny. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 200–201.

119) ŠEBEK 2001 — František ŠEBEK: Pardubice. 2001

120) ŠEVČÍK 1999 — Oldřich ŠEVČÍK: Programy a prohlášení architektů XX. století. Praha 1999

121) ŠILHÁNKOVÁ 2000 — Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ: Revitalizace centrálních částí měst (dizertační práce na Fakultě architektury Vysokého učení technického v Brně). Brno 2000

122) ŠLAPETA 2001 — Vladimír ŠLAPETA: Architekt Jan Kotěra. In: Vladimír ŠLAPETA (ed.): Jan Kotěra 1871–1923. Zakladatel moderní české architektury. Praha 2001, 9–54

123) ŠOPÁK 2002 — Pavel ŠOPÁK: Josef Gočár. In: Hana ROUSOVÁ (ed.): Vademecum. Moderní umění v Čechách a na Moravě 1890–1938. Praha 2002, 108–112

124) ŠTĚPÁNEK 1946 — Otakar ŠTĚPÁNEK: Architektura průmyslových staveb. Praha 1949

125) ŠVÁCHA 1998 — Rostislav ŠVÁCHA: Architektura dvacátých let v Čechách. In: Vojtěch LAHODA / Mahulena NEŠLEHOVÁ / Marie PLATOVSKÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Lenka BYDŽOVSKÁ (eds).: Dějiny českého výtvarného umění IV/2. Praha 1998, 11–35

126) ŠVÁCHA 1995 — Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu. Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století. Praha 1995

127) ŠVÁCHA 2000 — Rostislav ŠVÁCHA: Lomené, hranaté a obloukové tvary. Česká kubistická architektura 1911–1923. Praha, 2000

128) ŠVÁCHA 2004a — Rostislav ŠVÁCHA: Celetná 32/568, Ovocný trh 19/569, Praha 1 – Staré Město. Josef Gočár, obchodní dům U Černé Matky Boží, 1912. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 27–28.

129) ŠVÁCHA 2004b — Rostislav ŠVÁCHA: Na Poříčí 24/1046, Praha 1 – Nové Město. Josef Gočár, banka Československých legií, 1921–1923. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 98–99.

130) Švácha 2004c — Rostislav ŠVÁCHA: Staroměstské náměstí, Praha 1 – Staré Město. Projekty dostavby Staroměstské radnice z roku 1909. In: Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Kubistická Praha. 1909–1925. Průvodce. Praha 2004, 170.

131) ŠVÁCHA 2006 — Rostislav ŠVÁCHA: Josef Gočár. In: Jaroslav ANDĚL (ed.): Český kubismus 1909–1925. Malířství, sochařství, architektura, design. Praha 2006, 222–231.

132) TEMPL 2000 — Stephan TEMPL: Baba. Osada Svazu čs. díla Praha. Praha 2000

133) TEPLÝ 2013 — Ondřej TEPLÝ: Výzva. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 16–17

134) TICHÁ 2015 — Jana TICHÁ: Prostor a místo. Architektonická tvorba na území České republiky 1989–2014. Praha 2015

135) TUREČEK 1947 — František TUREČEK: Novinky ve strojním vybavení mlýnů. In: Václav SLOUP: Československé mlynářství. Praha 1936, 137–145

136) TUREČEK 1947 — František TUREČEK: Mlynářská technologie strojní. Stroje vysévací a čistící. Pardubice 1947

137) TUREČEK 1956 — František TUREČEK: Encyklopedie mlynářství. Pardubice 1956

138) URBÁNEK 2010 — Radim URBÁNEK: Vodní mlýny a posuzování jejich hodnot. In: Zprávy památkové péče LXX, 2010, 23–20, 74–75

139) VALCHÁŘOVÁ 2005 — Vladislava VALCHÁŘOVÁ (ed.): Stavební kniha 2005. Meziválečná průmyslová architektura. Brno 2005

140) VALCHÁŘOVÁ 2007 — Vladislava VALCHÁŘOVÁ: Pražský industriál. Nekrology 2002–2007. In: Věstník Klubu Za starou Prahu XXXVII (VIII), 2007, 13–20

141) VALCHÁŘOVÁ 2011 — Vladislava VALCHÁŘOVÁ (ed.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Ústecký kraj. Praha 2011

142) VALCHÁŘOVÁ 2012 — Vladislava VALCHÁŘOVÁ (ed.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Královéhradecký kraj. Praha 2012

143) VALCHÁŘOVÁ 2012 — Vladislava VALCHÁŘOVÁ (ed.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Pardubický kraj. Praha 2012

144) VALCHÁŘOVÁ 2014 — Vladislava VALCHÁŘOVÁ (ed.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Středočeský kraj. Praha 2014

145) VÁCLAVÍK 2013 — František R. VÁCLAVÍK: Stavebně historický průzkum. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 32–37

146) VLČKOVÁ 2015 — Lucie VLČKOVÁ: Český kubismus. Průvodce expozicí Uměleckoprůmyslového musea v Praze. Praha 2015

147) VONKA 2014 — Martin VONKA: Tovární komíny. Funkce, konstrukce, architektura. Praha 2014

148) VORLÍK 2007 — Petr VORLÍK (ed.): Druhý dech průmyslové architektury. Sborník z výstavy alternativních studentských projektů na téma nové využití průmyslového dědictví jako podnět nebo nástroj územního rozvoje. Praha 2007

149) WEBEROVÁ 2015 — Lenka WEBEROVÁ: Manželé osm let zachraňovali ruinu. Proměna svou poctivostí bere dech. In: Bydlení iDnes.cz, https://bydleni.idnes.cz/pivovar-lobec-0d3-/dum_osobnosti.aspx?c=A151004_115303_dum_osobnosti_web. Vyhledáno 25. 6. 2018.

150) WIRTH 1930 — Zdeněk WIRTH: Josef Gočár. Ženeva 1930

151) WIRTH 1930–1932 — Zdeněk WIRTH: Josef Gočár. Praha, Hradec Králové. Praha 1930–1932

152) WIRTH 1947 — Zdeněk WIRTH: Architekt Josef Gočár. 1880–1945. Katalog výstavy S. V. U. Mánes, červen 1947. Praha 1947

153) WIRTH/MATĚJČEK 1922 — Zdeněk WIRTH / Antonín MATĚJČEK: Česká architektura 1800–1920. Praha 1922

154) ZAHÁLKOVÁ 2013 — Šárka ZAHÁLKOVÁ: Think tank. Automatické mlýny. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/prednasky/think-tank-automaticke-mlyny, vyhledáno 26. 6. 2018

155) ZAHÁLKOVÁ 2015 — Šárka ZAHÁLKOVÁ: Otevřený dopis. Reakce na aktuální situaci spjatou s prodejem Automatických mlýnů. In: Archiweb, https://www.archiweb.cz/n/domaci/otevreny-dopis-reakce-na-aktualni-situaci-spjatou-s-prodejem-automatickych-mlynu, vyhledáno 27. 6. 2018

156) ZÁLESKÝ 2018 — Petr ZÁLESKÝ: Demolice hradecké ikony má zpoždění, hotel Černigov letos nepadne. In: iDnes.cz Hradec Králové, https://hradec.idnes.cz/zpozdeni-demolice-hotel-cernigov-hradec-kralove-fui-/hradec-zpravy.aspx?c=A180205_380971_hradec-zpravy_the. Vyhledáno 24. 6. 2018

157) ZÁVODNÝ 2013 — Zdeněk ZÁVODNÝ: Konverze mlýnů během 36 dní. In: Benjamin FRAGNER / Anna KAŠÍKOVÁ / Tomáš SKŘIVAN (eds.): Mlýny bratří Winternitzů. Průmyslové dědictví, rozvoj města a kulturní aktivity. Praha 2013, 18–21

158) ZEMAN 2017 — Jaroslav ZEMAN: Mezi tradicí a modernitou. Město v průmyslovém věku. Severočeská architektura v první polovině 20. století (dizertační práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2017

159) ZIKMUND 2014 — Jan ZIKMUND (ed.): Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Zlínský kraj. Praha 2014

160) ZIKMUND-LENDER 2015 — Ladislav ZIKMUND-LENDER: Zítřek stavíme dnes. Architektura a urbanismus Hradce Králové v letech 1945–1989. In: Monumenta Vivent. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově. Josefov 2015

161) ZLÍNSKÝ 2018 — Milan ZLÍNSKÝ: Ostuda Pardubic zmizí. Firma zcela přestaví bývalou Teslu. In: iDnes.cz Pardubice a Pardubický kraj,

https://pardubice.idnes.cz/tesla-pardubice-primator-areal-prestavba-byty-brownfield-pmw-/pardubice-zpravy.aspx?c=A180626_411024_pardubice-zpravy_skn, vyhledáno 27. 6. 2018